

OKMÁNYTÁR

BÓHM JAKAB

LÉGIONISTÁK LEVELEI ITÁLIÁBÓL (1861—1863)

Az utóbbi évtizedekben — részben a szabadságharc bukása után emigrációba kényszerült magyarok emlékének felidézése és annak bemutatása céljából, hogy honuktól távol hogyan fonódott össze a hazájuk felszabadítására irányuló tevékenységük más népek szabadságmozgalmaival, részben pedig a Risorgimento 100. évfordulójának ösztönző hatására — számottevő monografikus feldolgozások jelentek meg a Kossuth-emigráció történetéről¹ és e témán belül — főként Lukács Lajos révén — az olasz szabadság ügyéért és a nemzeti egység kivívásáért harcoló magyar garibaldisták hősi harcáról², valamint az olaszországi magyar légió szerepéről.³

Szinte bármely korszakra vagy témára történő kutatás esetében érvényes, hogy az elsőrendű források mellett található olyan, a témára vonatkozóan értékes vagy kevésbé értékes adatokat tartalmazó másodrendű források is, amelyek átnézésére — különböző okok miatt — nincs lehetősége a kutatónak, feltárásuk viszont kívánatos.

Az alábbiakban közölt, olaszországi magyar légionistáktól származó levelek egy peranyag mellékletei, terhelő bizonyítékai.

A magyar garibaldisták harcairól, az olaszországi magyar légióban kialakult állapotokról az eddig feltárt adatok alapján szerzett ismereteket ugyan alapvetően nem befolyásolják ezek a levelek, hanem csupán kiegészítik és megerősítik azokat, két szempont azonban indokolja közlésüket és a figyelem felhívását. Az egyik ok az, hogy a Garibaldi szicíliai és Nápoly elleni harcaiban részt vevő magyarok tevékenységét főként valamilyen vezető tisztséget betöltő szereplő leírásából ismerjük, és kevésbé alacsonyabb beosztásban levő személyek saját élményei alapján. A másik ok pedig az a tudatosság, ahogy az 1—8. levelek írói vállalják a részvételüket más népek függetlenségi mozgalmaiban abból a megfontolásból is, hogy az így szerzett katonai ismereteket a saját népük várt és remélt újbóli szabadságharcának szolgálatába állítsák.

Az 1—8. számú leveleket a Jámbor—Somogyi-féle szervezkedésben részvé-

1 Közöttük: *Ács Tivadar*: A genovai lázadás. Budapest (a továbbiakban — Bp.) 1958. 656 o.; *Kovács Endre*: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Bp., 1967. 502. o.; *Koltay-Kastner Jenő*: A Kossuth-emigráció Olaszországban. Bp., 1960. 265 o.

2 *Lukács Lajos*: Garibaldival a szabadságért. Dunyov István élete és működése 1816—1889. Bp., 1968. 330 o.; A magyar garibaldisták útja Marsalától a Porta Pia-ig 1860—1870. Bp., 1971. 231. o.; *Paál Ferenc*: Egy nemzet születése. A Risorgimento eszméi és alakjai. Bp., A Magyar Történelmi Társulat és a Hazafias Népfront kiadása, 1961. 155 o.

3 *Lukács Lajos*: Az olaszországi magyar légió története 1860—1867 című tervezett nagyobb munkájából az Egy év az olaszországi magyar légió történetéből címet viselő tanulmány a Hadtörténelmi Közlemények 1977/2. számában jelent meg. (179—205. o.)

tellel vádolt dr. Rajner Gyula ügyvédnél fogatosított házkutatás során foglalták le, és a szintén részvétellel gyanúsított több személy irományaival együtt mellékletként csatolták a peranyaghoz.⁴ Írójuk Gócze István garibaldista főhadnagy, illetőleg Kápolnai István százados, akik a kiegyezés után megalakult honvédség tisztjei lettek. A 9. levél címzettje, Somogyi József, minden bizonynyal azonos Somogyi József volt honvédőrnaggyal, a Jámbor—Somogyi-féle szervezkedés egyik fővádoltjával,⁵ küldője pedig Horváth Károly legionista, volt honvédszázados.

Gócze István és Kápolnai István leveleinek címzettje, dr. Rajner Gyula, 1835-ben született a Zemplén megyei Óliszkán. Apja, Sámuel, ügyvéd, 1848-ban, anyja 1853-ban halt meg. Iskoláit a Szepes megyei Szombathelyen⁶, Eperjesen és Pesten végezte. 1854-től 1858-ig a pesti egyetemen jogot hallgatott és 1859-ben a jogtudományok doktorává avatták. Még avatása előtt, 1859 áprilisában vagy májusában Walter Gyula ügyvédnél kapott fogalmazói állást, ahol 1860 február végéig maradt. Szoros kapcsolatban állhatott a szintén Zemplén megyei Gócze Istvánnal és annak testvérével, Gócze Bertalannal. Walter ügyvédnél az állást a szintén jogot végzett Gócze István ajánlatára kapta meg, Gócze Bertalan bodrogi főszolgabírónak pedig iskolatársa, gyermekkori jóbarátja, egyik gyermekének keresztapja volt.

1860 áprilisában — részben kedvtelésből, részben pedig kiképzésének Párizsban és Londonban történő további tökéletesítése céljából — Gócze István és Óváry Lipót társaságában, érvényes útlevelell ellátva, elhagyta az országot. Bécsen, Csehországon, Drezdán, Genfen keresztül Turinba mentek, ahol Gócze és Óváry szardíniai szolgálatba álltak, Rajner pedig folytatta az útját Párizsba és Londonba. Mindhárom fővárosban kapcsolatot teremtett a szabadságharc emigránsaival, közöttük Teleki Lászlóval és Szemere Bertalannal, akivel közeli rokonságban állt. E tényből kiindulva az osztrák nyomozó hatóságok későbbi letartóztatása során nem tartották kizártnak, hogy útjának politikai célja volt és a forradalmi párt megbízottjaként utazott, ami azonban nem nyert bizonyítást.

1860. augusztus 14-én — visszatértekor — Salzburgban letartóztatták, mivel útítársának poggyászában az ő tulajdonát képező „rendkívüli mértékben izgató” tartalmú brosrúákat, költeményeket és újságcikkeket találtak. Valószínűleg téves információ alapul Klapka 1860. október 16-án Londonból Teleki Lászlóhoz intézett levelének az a közlése, hogy Rajnernél Türr Istvántól származó leveleket találtak, ami számos letartóztatást eredményezett.⁷ Az 1860. október 20-i, különleges vizsgálati eljárást javasló végzésben nem fordul elő Türr neve. A bécsi Landes-Gericht 4 havi vizsgálati fogság után, elegendő bizonyíték hiányában, beszüntette ellene az eljárást. 1862-ben a Földhitelintézethez folyamodott állásért, amit vagy nem nyert el, vagy egyéb okok miatt nem töltött be, és ügyvédi gyakorlatot folytatott. Feltehetően ezekben az években tűzhetette ki azt az ugyan csekély összegű, de kétségtelenül hazafias érzelmektől indított évi

4 A címzett megszólítása minden levélben Gyula, vezetéknev feltüntetése nélkül. A 7. és a 8. levél külső borító oldalán címzés is található. A címzett: Szécsy Gyula, doktori cím feltüntetése nélkül. Feltehető, hogy Rajner név-magyarosítás gondolatával foglalkozott, vagy felvette a magyarosított Szécsy nevet. Az 5. levél („0” jelzet) 6. oldalán a szélén található megjegyzésből erre a következtetésre lehet jutni.

5 A június 18-án keltezett és feladott, alessandriai és milánói postai bélyegzőkkel ellátott és június 21-én Pestre érkező levél már letartóztatásban találta Somogyit, aki ugyan tagadta, hogy a levél neki szól, a nyomozást vezető hatóság azonban bizonyítottan tekintve a személyazonosságot, június 23-án terhelő bizonyítékként csatolta azt Somogyi peranyagához.

6 Az 1863. szeptember 18-i kihallgatási jegyzőkönyvben Georgenberg szerepel. Georgenberg = „Spiska-Sobota, Sombathely, eine XVI Stadt in Zips.” (Johann Matthias Korabinsky: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn, Pressburg, 1786.)

7 Klapka levelét közli *Acz Tivadar*: i. m. 463. o.

5,— forintos jutalomdíjat az eperjesi iskolában megjelenő legjobb versért, vagy írásműért.

1863-ban kipattant az abszolutizmuskori politikai mozgalmak egyike, a Jám-bor—Somogyi-féle szervezkedés, amely a többihez hasonlóan az ország függetlenségét akarta kivívni. Vezetője Jám-bor András pesti szabómester, igazi szervezője azonban Somogyi József egykori honvédőrnagy volt. Somogyi igyekezett volt honvédtiszteket is megnyerni a szervezkedés számára, akiknek segítségével megkezdte fegyveres alakulatok szervezési tervének és hadműveleti tervnek a kidolgozását. Tevékenységük — főként Asbóth Lajos feljelentése révén — csakhamar ismertté vált a rendőrség előtt, és rövidesen megkezdődtek a letartóztatások. A szervezkedés részvevői kézművesek, a társadalom periferiájára szorult, megélhetési nehézségekkel küszködő értelmiségiek és honvédtisztek voltak, akiknek a szabadságharc bukása következtében szinte reménytelenné vált egzisztenciális helyzete is hozzájárult ahhoz, hogy szembe kerüljenek a fennálló kormányzati rendszerrel. Huszonkét személy ellen indítottak bűnvádi eljárást és kívülük még 44-et vontak be a vizsgálatba és hallgattak ki.

Szeptemberben, a felségárulási per felgöngyölítése során, házkutatást tartottak Rajner Gyulánál is és letartóztatták azzal vádolva, hogy részt vett a függetlenségi szervezkedésben, letette a hűségesküt Somogyinak és vállalta proklamációk elvitelét a Szepességbe. A vizsgálatot vezető pesti Militár-Bezirks-Gericht által az ultramagyar párt tagjának tartott Rajner tagadta ugyan az ellene felhozott vádakat s nem ismerte el a felségárulás tényét sem, és a házkutatás során lefoglalt irományok között talált, Góczétól származó, szélsőséges politikai nézetűnek minősített levelekkel kapcsolatban is az volt a logikus válasza, hogy tartalmukról nem tehet, Gócze különben is csak arról számolhatott be, ami vele és a környezetében történt, a bíróság a rá valló tanúk alapján azonban bizonyítottan vette a bűnösségét.

A Militár-Bezirks-Gericht az 1863. december 21-i ítéletében a doktorátusától való megfosztás és az ügyvédi gyakorlattól való eltiltás mellett 11 évi nehéz börtönbüntetést javasolt. A k. k. Militár Obergericht Wien a doktorátusától való megfosztásának és az ügyvédi gyakorlattól való eltiltásának mint mellék-büntetésnek a megerősítése mellett 12 évi nehéz börtönre ítélte. Az ítéletet 1864. július 1-én azzal a záradékkal erősítették meg, hogy a büntetése július 1-ével veszi kezdetét.

Dr. Rajner Gyulát 1864. augusztus 5-én a szervezkedésben ugyancsak részvétellel vádolt és szintén 12 évre elítélt Emerich Gottfried orvossal együtt a büntetésük letöltésére kijelölt Olmützbe szállították, míg a többi elítéltet — az elmebetegnek minősített Jám-bor András szabómester kivételével — Josefstadtba.⁸

A Rajner Gyulának író Gócze István leveleiből — azok tanúsága szerint — egy kaland- és dicsvágytól ugyan nem mentes, de a hazáját őszintén szerető, szabadságát óhajtó, azért lelkesedni tudó és áldozatot vállalni akaró, ugyanakkor az egyetemes haladás ügyét is a szíven viselő fiatal ember képe rajzolódik ki.

Haladó, forradalmi gondolkodásra vall, ahogy levelében értékeli Garibaldi szerepét és tevékenységét, és rámutat a piemonti politika hátráltató magatartására, a forradalmi mozgalmat leszerelni igyekvő törekvésére. Nem híve a magyarországi alkudozásnak, kiegyezésnek sem, miként ezt az 1. levél vége felé levő, három felkiáltójellel nyomatékosított, idézőjel közé tett néhány szavas

⁸ Dr. Rajner Gyulára lásd: Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL), abszolutizmuskori iratok (a továbbiakban — absz. kori iratok), Militár-Bezirks-, Stadt- und Festungs-Commando für Pest-Ofen (a továbbiakban — MBSuFC für Pest-Ofen), Prozess Josef Somogyi (a továbbiakban — Somogyi), 531., 564a., 590., 595., 654., 654a., 687a., 813., 835., 846., 851. sz. A további sorsára vonatkozóan nem sikerült adatokat találni.

mondata bizonyítja. Ideálja a majd minden levelében szinte rajongással említett tisztárs, Kápolnai István, akit azért tart társának és példaképének, mert közös a szerelmük: a haza, az emberiség és a dicsőség. Életét gyermekkori álmainak, a „szent ügy” fegyveres szolgálatának kívánja szentelni. A katonai ismeretek szerzését nem önélnak tekinti. Amerikába sem kalandvágyból akar menni, ha elmarad az 1863-as magyarországi expedíció, hanem azért, hogy a felhalmozódott tapasztalatokat és a szerzett ismereteket felhasználhassa „... a végső harcban, mely késhet, de el nem maradhat”. (3. levél.)

Szendrői Gőcze István 1836. július 25-án született a Zemplén megyei Bacs-kán⁹. Atyja, János, táblabíró, ügyvéd, kaponyai birtokos, anyja Szerdahelyi Antónia. A gimnáziumi tanulmányait Sátoraljaújhelyen, Ungváron és Kassán végezte, a jogi tanulmányait pedig 1853—1857 között a pesti egyetemen.

1860 áprilisában Rajner Gyulával és Óváry Lipóttal Bécsen keresztül Csehországba utaztak. Rövid ideig a szász határtól csekély távolságra levő Aussigban tartózkodtak, ahol Gőcze és Óváry határátlépési engedélyt kértek Drezdába, ezt azonban meg se várva oda mentek, és onnan azonnal továbbutazva Genfben keresztül Itáliába, ahol mindketten szardíniai szolgálatba léptek. Genuában Gőcze hajóra szállva Szicíliába utazott, csatlakozott Garibaldi hadjáratához és részt vett Szicília és a nápolyi királyság felszabadításáért vívott harcban. Szicíliába érkezésének pontos ideje nem állapítható meg a levelekből, mivel egy évvel később, visszamenőlegesen számolt be már az Acqui-i tiszti telepen Garibaldi nápolyi hadjáratáról. Annyi bizonyos, hogy nem volt tagja a marsalái ezernek és a május 30-án érkezett kisebb expedíciós csoportnak sem, csak esetleg a Medici tábornok vezette expedíciónak, amelyhez nagyobb számú magyar csoport is csatlakozott.¹⁰

Kezdetben Garibaldi tiszti testőrségében volt hadnagy, majd Medici tábornok angol—olasz—francia zuáv zászlóaljában századparancsnokként tevékenykedett, főhadnagyi rendfokozatban. 1861. április 18-án — garibaldista főhadnagyként — áthelyezték a magyar légió vadászaihoz.

A magyar segélyserég tisztikarának 1861. május 9-i névjegyzékében I. osztályú, aggregált főhadnagyként találjuk, őrmesteri napi fizetéssel.

1861 nyarán — sok más magyar tiszthez hasonlóan — ő is az Acqui-i tiszti telepre került, ahol azokat a tiszteket gyűjtötték egybe, akiknek az újonnan szervezett légiónál már nem tudtak, vagy éppen nem is akartak beosztást adni, s itt várták sorsuk és az ügy jobbra fordulását. 1862 nyarán a légió vezetői elfogadták benyújtott lemondását, elhagyta Olaszországot és Kápolnai Istvánnal együtt Genfbe ment, ahol egy katonai heti szaklap kiadását tervezték.

Minden bizonnyal számításai és reményei meg nem valósulása miatt elhagyta Európát és 1864—1866-ban beutazta Brazíliát. Úti élményeiről az 1869-ben megjelent Utazás Brazíliába és vissza című könyvében számolt be.

A nemzet és az uralkodó közötti kiegyezés Gőczét is visszahozta az országba. 1867 júliusától 1870. szeptember 10-éig fogalmazó volt a m. kir. miniszterelnökségnél, érdeklődése azonban inkább a katonai pálya felé irányult, és csakhamar a kiegyezés után felállított m. kir. honvédségnél találjuk. 1870. március 5-én főhadnaggyá nevezték ki a szabadságot állományban. 1870. szeptember 10-én tényleges állományba vették, és a VIII. dandár segédtisztje lett, majd 1879. má-

⁹ Honvédtisztí minősítési lapján és az életrajzát ismertető lexikonokban a neve Geőczeként szerepel. Ő maga Geőczeként írta alá a leveleit és Nagy István is így tünteti fel a Magyarország családai címekkel és nemzedékrendi táblázatokkal című munkájában az 1582-ben nemességet nyert család nevét. (4—5. k., 431—432. o.)

¹⁰ Az elsőként érkező magyarok nevét *Cesare Abba*: Garibaldi seregében; *G. Oddo*: I Mille és levéltári források alapján közli *Lukács Lajos*: Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860—61-ben című könyve 61. oldalán.

jus 1-én I. osztályú százados. 1872. szeptember 20-án a Ludovika Akadémiához vezényelték tanárnak, ahol megszakításokkal 1879-ig volt. Tanári feladatainak ellátása mellett 1873-tól 1879-ig szerkesztette a Ludovika Akadémia Közlönyét is. Elöljárói, mivel több nyelven beszélt és írt, a magyar irodalomban és több katonai tantárgyban való jártassága, folyékony és szép stílusa miatt, valamint gyoron tájékozódásánál és felfogásánál fogva kiválóan alkalmasnak találták az akadémiai közlöny szerkesztésére. 1880-ban tartósan a HM I. ügyosztályához vezényelték szolgálattételre, majd 1882-től az I. kerületi parancsnoksághoz az irodavezető mellé.

A kezdetben igen szorgalmasnak, majdnem túlbuzgónak, szép szellemi tehetséggel bírónak, a katonai szaktárgyakban ismeretekkel rendelkezőnek, önmagát képzőnek és ennél fogva „előnyzésre érdemes”-nek minősített tiszt minősítése 1882-re megváltozott. Kétségtelenül zilált anyagi helyzete mellett az „előszeretet” nélkül végzett irattári munka is hozzájárulhatott a változáshoz, de az is valószínűnek látszik, hogy a garibaldista múlt sem jelenthetett jó ajánlólevelet. Graef Ede tábornok, a honvéd főparancsnok adlátusa (helyettese) 1882-ben már akként záradékolta a minősítését, hogy „szolgálati állásában való megmaradása nem kívánatos”.

Szinnyei József szerint „Gőcze a magyar katonai irodalom alapvetőinek egyike.” A Pallas Nagy Lexikona címszóiója — Kápolnai Pauer István — 200-nál több katonai, földrajzi és hadtörténelmi értekezést, ismertetést tulajdonít neki, amelyek különböző napilapokban, irodalmi és katonai folyóiratokban jelentek meg. Tevékenységének jelentős részét különböző szabályzatok fordítása tette ki, német és olasz nyelvből.

1884. május 30-án nyugdíjának megtartása mellett leköszönt.¹¹

A levelek közül igen figyelemre méltó a Gőcze 1862 februári leveléhez mellékelt levélbetét, amelyet Kápolnai István írt ismeretlenül Rajner Gyulának. (5. sz.) Levelében azt a Magyarországon elterjedt nézetet igyekezett megcáfolni, amely szerint a légió fiatal tisztjei kalandvágyból kívánnak Amerikába menni, holott céljuk az, hogy az elméleti ismeretek mellett a csatatéren sajátítsák el a várt és remélt döntő harc megvívásához szükséges gyakorlati katonai ismereteket.

Kápolnai István — teljes nevén Kápolnai Pauer István — honvédtiszti minősítési lapja szerint 1834. augusztus 19-én született Pesten, az életrajzát ismerető lexikonok és munkák ezzel szemben 1833-at tüntetnek fel születési évként.¹²

Gimnáziumi tanulmányait Pesten végezte 1842-től 1848-ig. Még ebben az évben beállt a honvédsereg egyik tüzérezredébe és végigharcolta a szabadságharcot, annak egyik legfiatalabb katonájaként. A Pallas Nagy Lexikona címszóiója, Bárczay Oszkár szerint 17 csatában és ütközetben vett részt és kétszer megsebesült. A szabadságharc leverését követően fogságba jutott, besorozták a cs. kir. hadseregbe, ahonnan azonban részben fiatal kora, részben kiújuló sebei miatt ideiglenesen szabadságolták. 1850-től 1854-ig a József-ipariskola mérnök-hallgatója volt. 1854-ben újból behívták a hadseregbe, ahol közemberként szolgált annak 37. sorszálogrezredében. 1859-ben hadnagyként részt vett a turbigói,

11 Gőcze Istvánhoz adaléku szolgált: HL Magyar királyi honvédtisztek minősítési lapjai (a továbbiakban — minősítési lapok), 6199. sz.; HL absz. kori iratok, Az olaszországi magyar légió iratai (a továbbiakban — OMLI), B, Türr-hagyaték, 22., 24. sz.; HL absz. kori iratok, MBSuFC für Pest-Ofen, Somogyi, 531., 504. sz.; *Acs Tivadar: Magyarok és a Bisorgimento*. Bp., 1961. A magyar légionisták életrajzgyűjteménye, 47., 49. o.; A Pallas Nagy Lexikona; *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1897. III. k. 1132—1135. o.; *Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblázatokkal*. Bp., 1858. 4—5. k. 431—432. o.

12 A minősítési lapon a Kápolnai előnevet áthúzták. Egy 1885. évi bejegyzés szerint „A Kápolnai előnév az 1886. január 12-i 124. eln. sz. Honv. Min. rendelet alapján töröltetett.”

a magentai és a solferinói csatákban. 1860-ban kilépett a cs. kir. hadseregből és Garibaldi önkénteseihez csatlakozva részt vett Szicília és Nápoly felszabadításában. Kezdetben Garibaldi testőrségének volt a tagja hadnagyként, majd főhadnagyként. Nápoly elfoglalása után századosá előléptetve az I. olasz zuávzászlóalj parancsnoka lett. Garibaldi seregének feloszlata után számfeletti tisztként az Acqui-i tiszti telepre került. Miként Rajner Gyulához intézett leveléből (5. sz.) kitűnik, az Amerikába menetel gondolatával foglalkozott. 1862-ben leszerelt és júliusban — Gőcczével együtt — Genfbe ment, ahol egy katonai szaklapot akartak kiadni. Egyik terve sem valósult meg. 1863-ban újból a légió állományába tartozott. A magyar segélyserg tisztikaráról Földváry Károly parancsnoksága alatt 1863. február 24-án Alessandriában készült olasz nyelvű névjegyzékben századosként szerepel. Ugyanebben az évben a magyar segélyserg tisztjei rangelsőségét megállapító bizottmány tagja. A légió történetét megíró Dabis Antal szerint Sréter, Figyelmessy, Palóczy, Váradi és Nyári mellett Kápolnai volt az, aki hozzájárult a légió főfelügyelőjének, Vetter Antalnak a megbuktatásához, azt állítva róla, hogy el akarja adni a légiót az olasz kormánynak. Mozgékony, élénk szellemű, érdeklődő, jó felkészültségű tiszt volt. Az Acqui-i tiszti telepen hadtudományi előadásokat tartott a tiszteknek, Türr Istvánhoz pedig azzal a javaslattal fordult, hogy a nápolyi tartományban a reakció elnyomására bevetett tüzérség ne hegyi, hanem előnyösebben felhasználható rakétaütegeket alkalmazzon. Javaslata elfogadása esetén vállalkozott is egy rakétaüteg szervezésére.

Minden bizonnyal a Habsburgok iránt érzett gyűlölete fordította a magát az Árpád-ház leszármazottjának valló, néhány évig Felső-Olaszországban tartózkodott, zsinóros magyar ruhát viselő és a magyarokkal sűrűn érintkező¹³ Crouy-Chanel Ágoston herceg trónkövetelő irányába.¹⁴ Trónkövetelést Kápolnai irodalmi tevékenységgel is támogatta a Torinóban 1862-ben kiadott Az Árpád-család még nem halt ki című írásával és a német nyelven is megjelent Das legitime Recht der Árpáden című röpiratával.¹⁵

Az olaszországi magyar légió 1867. évi feloszlatakor lemondott tiszti rangjáról, majd a kiegészést követően hazatért Magyarországra. Kezdetben a Honvéd című katonai szaklap főmunkatársa és segédszerkesztője volt, majd 1870-ig vasútvállalatoknál hivatalnokoskodott, utóljára főtítkárként a keleti vasútépítő vállalatnál 1870 augusztusában a m. kir. honvédség szabadságolt állományába vették II. osztályú századosként. 1872-ben tényleges állományba került és még ebben az évben a Ludovika Akadémia tanára lett. 1873 és 1875 között igen jó eredménnyel elvégezte Bécsben a cs. kir. hadi iskolát. 1875—76-ban a 63., illetőleg az 1. honvédszászlóaljhoz osztották be, majd 1877-ben őrnagyi rendfokozattal a 45. honvédszászlóalj parancsnoka lett. 1879—82 között újból tanár a Ludovika Akadémia állományában és előléptették alezredessé. 1883-ban felmentették a tanári állásától és áthelyezték a 63. honvédszászlóalj „számfeletti” állományába, majd a 48. honvédszászlóaljhoz parancsnokként. 1885-ben legfelsőbb elhatározással a törzstiszti tanfolyam tanárává nevezték ki. A rá következő évben ezredessé lépett elő s még ugyanezen évben felmentették a törzstiszti

¹³ *Kunfy Adolf*: Itáliában a magyar légiónál. Bp., 1910. 69—70. o.

¹⁴ A Crouy-Chanel-család III. Andrásról és ennek első feleségétől, Cumana Sibillától származtatja az eredetét. (*Nagy Iván*: I. m. 1.—3. k. 51—60. o.) Trónkövetelőként kizárólag a részben Ausztriában, részben Franciaországban élő ág feje, az 1793-ban született Franz Claudius August lépett fel, aki 1861. november 10-én Párizsban Ferenc Józsefhez intézett memorandumot hozott nyilvánosságra. A kiáltványt közli: *Les Nationalites* 1862. március 19-i 67. száma. (HL absz. kori iratok, MBSuFC für Pest-Ofen, Somogyi, 57 sz.) A trónkövetelővel Klapka is szoros kapcsolatban állott, báró Nyári Albert pedig a titkára volt. (Vö.: *Lakács Lajos*: A magyar garibaldisták útja, 149. o.)

¹⁵ A. *Kienast*: Die Legion Klapka. Eine Episode aus dem Jahre 1866 und Vorgeschichte. Wien, 1900. 68. o. 1. sz. jegyzet.

Kápolnain kívül még mások is fejtehték ki Crouy-Chanel Ágoston herceg érdekében irodalmi tevékenységet, így *Sarrut Germain*: Le fils d'Árpád és *Nyári Albert*: Le droit des Árpáds című munkáikkal.

tanfolyam tanári alkalmazása alól, és a nagyszebeni 23. honvéd gyalog félbandár, majd 1877-ben a pécsi 82. honvéd gyalogbandár ideiglenes parancsnokává nevezték ki.

Az alapos katonai elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező, a magyar és a német irodalomban, a történet- és a műszaki tudományokban jártas, sokoldalúan képzett, több nyelvet ismerő tiszt tevékenységéért elismerésekben részesült; szolgálati buzgalmát, ismereteit és használhatóságát a minősítésében méltányolták. Az 1887. évi minősítésében azonban váratlanul a következő megjegyzés található: „Előléptetésre nem alkalmas; rangfenntartás nélkül mellőzendő; állásában meg nem hagyandó.” Nyilván ezzel hozható összefüggésbe az, hogy 1888. június 1-én leköszönt a tiszt rangjáról és címéről.

A honvédségnél eltöltött majdnem két évtized alatt igen széleskörű tevékenységet fejtett ki. A Ludovika Akadémián harcászatot és tereptant tanított, a törzstiszti tanfolyamon, amelynek parancsnokhelyettese is volt, a harcászatot és a seregszervezést adta elő, a tiszt tanfolyamon pedig a hadtörténelmet. Tagja volt a Történelmi Társulat választmányának és a Mérnök Egyletnek. Jelentős szerepe volt a magyar nyelvű katonai irodalom alapjainak a megteremtésében. Különböző politikai napilapokban és katonai folyóiratokban 300-nál több hadtudományi, hadtörténelmi cikke, könyvismertetése és bírálata jelent meg. 1869. augusztus 15-től 1872. március 25-ig szerkesztője volt a Katonai Közlönynek. Főbb önálló munkái: Az Árpád-család még nem halt ki (Torinó, 1862.), Magyarország hadászati védelme (Pest, 1867.), Honvéd kézikönyv¹⁶ (Pest, 1867—68.), Harcászat (Bp., 1873.), A kartácslövegek harcászati alkalmazásáról.¹⁷ (Bp., 1873.)

A katonai szakirodalom kimagasló művelése elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia 1881. május 20-án levelező tagjává választotta. Székfoglaló értekezése témájául a hadtudománynak a többi tudományhoz való viszonyát választotta.

1896. február 18-án halt meg Pesten.¹⁸

A 9. levél, melynek írója Horváth Károly honvédszázados, az előzőeknél egy évvel később keletkezett, és jellegét tekintve is eltér azoktól. Szerzőjéről semmi érdemleges nem volt megállapítható. Levelének tanúsága szerint az idősebb korosztályt képviselte, hiszen a fia is tagja volt a légióknak és családostul ment Itáliába. A Gőcze és Kápolnai írásaiban megnyilvánuló tudatosságot nála nem találjuk meg; a hazáját ugyan szerető, de keserű, csalódott ember benyomását kelti, akit a légióban uralkodó állapotok elriasztottak, és minden vágya, hogy visszatérhessen a hazájába.

A többször feloszlott és újjászervezett magyar légió erkölcsi-fegyelmi helyzete valóban gyakran kívánnivalót hagyott maga után,¹⁹ és a kedvezőtlen légkört kialakító különböző okok hatásaként szinte állandóan a robbanás veszélye állt fenn.

¹⁶ A katonai nyelv és irodalom fejlesztése terén kifejtett kimagasló érdemeit ismerteti és az 5 részből álló kézikönyvet részletesebben méltatja *Markó Árpád*: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez című tanulmánya VII. közlemény, VI. fejezet, Az 1868-ban felállított honvédség nyelve alcímű 2. pontjában. (HK 1961/2. sz. 746—749. o.)

¹⁷ Ez utóbbi Bécsben is megjelent 1874-ben német nyelven *Über die Verwendung der Kartätschen-Geschütze* címmel.

¹⁸ Kápolnai Pauer Istvánhoz adalékol szolgált: HL minősítési lapok, 32 118. sz.; HL OMLI, B. Türr-hagyaték, 32., 68., 80. sz.; HL OMLI, D. *Dabis Antal*: A magyar ügyek, főképpen a Magyar Légiónál rövid vázlat Olaszországban 1859-től 1862-ig. Kézirat, 21. o., 21—32. fólió; *Acs Tivadar*: A magyar légionisták életrajzgyűjteménye, 64. o.; A Pallas Nagy Lexikona; *Szinnyei József*: I. m. V. k. 966—970. o.

¹⁹ Ha nem fogadható is el fenntartás nélkül és kritikával kell is kezelni, alapjában véve azonban a légió 1859—1862 közötti helyzetéről kialakult eddigi ismereteket támasztja alá a *Had-történelmi Levéltárba* 1979-ben került A magyar ügyek, főképpen a Magyar Légiónál rövid vázlat Olaszországban 1859-től 1862-ig című kézirat, melynek szerzője Dabis Antal egykori légionista.

Horváth Károly a légió feletti parancsnokságot az 1862. év végén átvevő Földváry Károly ezredes parancsnoki tevékenységének első időszakáról és a légióban uralkodó akkori állapotokról ad számot. A levél szerzője, ha nem is mentes esetleges túlzásoktól, különösen a légió és az emigráció vezetői tevékenységének a megítélésében, helyzetábrázolása azonban alapjában összhangban van a különböző forrásokot felhasználó Lukács Lajos értékelésével.²⁰

Mivel a levél nemcsak Horváth Károly, hanem minden bizonnyal a légió egy jelentős része hangulatának és sérelmeinek is kifejezője, s mivel tükrözi az emigráció és a légió megosztottságát és ez utóbbinál ténylegesen meglévő bizonytalanságokat, indokoltnak tartottam e levél közlését is.

Valamennyi közlött levél a Jámbor—Somogyi-féle peranyag melléklete.

A könnyebb érthetőség kedvéért jegyzeteket fűztem a szövegben előforduló eseményekhez és személyekhez; ez alól kivételt képez Garibaldi, Kossuth, Teleki László, Klapka és Türr, továbbá néhány csupán megnevezett egyén.²¹

Az 1—8. levelek levéltári jelzete: Hadtörténelmi Levéltár, abszolutizmuskori iratok, Militär—Bezirks-, Stadt- und Festungs—Commando für Pest-Ofen, Prozeß Josef Somogyi, Confiscirte Correspondenzen, Papiere des Dr. Rajner, K—O; Q—S betűk. A 9. levél jelzete: uo., Prozeß Josef Somogyi, 100. sz.

Az összes levél magyar nyelvű, eredeti tisztázat. Közlésük teljes terjedelemben történik, a lapszéli megjegyzéseket és az utóiratokat is beleértve. A ritkán előforduló címzést jegyzetben adom meg.

A levelek szövegében előforduló dőlt betűkkel szedett szavakat a levél írója húzta alá, a vastag betűkkel szedetteket pedig a nyomozást végző hatóság (Militär-Bezirks-Gericht) jelölte meg aláhúzás formájában piros ceruzával.

A levelek közlése szöveghűen történik. Ettől csak nevek, helységnevek nyilvánvalóan téves írásánál, felesleges vagy hiányzó írásjelek és ékezetek esetén tértem el. Módosítottam továbbá a c és a cs betűk régies cz és ts jelölését, a

Dabis munkáját nyilván a kiadás igényével írta. A keltezés szerint Turinban fejezte be a légió történetének ismeretét 1862. október 24-én, majd — miután 1862 december elején elhagyta Olaszországot — Nagykőrösön egy utóiratát fejezte be 1863. február 7-én. (21 o., 21—32. fólió.)

Kéziratában főként a légióbeli zavarokat és rendtelenségeket ábrázolja. Általában sötét képet rajzol a légióról, vezetői között kevés becületes, tisztességes, a hazáját őszintén szerető egyént talál.

Vetter Antal — a jellemzése szerint — becületes, de öreg, önmagát túlél ember, aki már nem alkalmas a főparancsnoki tisztség betöltésére. A törzskar tagjai tehetségtelenek, ostobák, tolvajok, rablók, osztrák spiclik, de a légió többi vezetője sem különb. Az emigráció vezetőit sem ítéli meg előnyösebben. Rendkívül negatívan ítéli meg Kossuth szerepét is. A légióparancsnok által elfogadott Klapka sem törődött a légióval, Türr befolyása alatt állt, Türrnek pedig aljas múltja volt. Egyedül Teleki László személyét és szerepét ítéli meg pozitívan és kivülről meg Krivácsey József volt komáromi tüzérségi parancsnokot és a piemonti hadsereg ezredesét, aki a légióbeli visszasságokat igyekezett leleplezni.

A légió főnökei és tisztjei a szolgálattal nem törődtek — arról fogalmuk sem volt —, nem gondoskodtak a legénység elhelyezéséről, élelmezéséről, felszereléséről, kiképzéséről; önkényeskedtek és visszaéltek a hatalmukkal.

A légió története mellett másolatban megtalálható Krivácsey József ezredes több tiszti elenői vádjaira ezek védekezése és Krivácsey cáfolatai, Krivácsey ezredes által felhozott vádak ellen írásban védik magukat az illető bevádolt tiszték címmel (37 o., 1—20. fólió), mellékletként közlésre kiválasztott levelek magyar fordításai (16 o., 33—40. fólió., valamint Krivácsey, Kupa és Zsurmay ezredesek Klapkával folytatott levelezésének másolatai és fordításai. (61 o., 41—72. fólió.)

²⁰ Lukács Lajos: A magyar garibaldisták útja. A légió feloszlata és újjászervezése Földváry Károly alatt (184—191. o.).

²¹ A közlött levelekben kívül még 5 Olaszországból érkező levelet csatoltak közvetlenül Somogyi perirataihoz. A kassai csapatparancsnokság a felségárusítási perben ugyancsak gyanúsított Windt Lajos mérnököt, volt légióparancsnoktól szüleinek, név szerint Windt Lajos iglói bányavezetőnek küldött leveleit lefoglalta és 1863. október 19-én megküldte azokat a MBSuFC für Pest-Ofen-nek (uo., Somogyi, 678. sz.). Zömében magánjellegű tartalmuk miatt ezeket nem közlöm.

A közlött dokumentumokhoz fűzött jegyzetek alapjául szolgáltak: HL — absz. kori iratok: K. k. ausserordentliches Kriegsgericht Arad, 2/375.; OMLI, 23. sz.; OMLI, 23. sz.; OMLI, B, Türr-hagyaték, 14., 69., 74., 75. sz.; OMLI, D, Dabis Antal: A magyar ügyek, főképpen a Magyar Légió rövid vázlata Olaszországban 1859-től 1862-ig (21 o., 21—32. fólió); uo.: Krivácsey ezredes által felhozott vádak ellen írásban védik magukat az illető bevádolt tiszték (1—20. fólió, 7., 9. pag.); MBSuFC für Pest-Ofen, Somogyi, 278., 531., 564., 595. sz.; Landes General Commando, 1865—2. Abt. 39—1 (Viola Károly peranyaga); General Commando zu Ofen 1872—MA. 132—3.

Acs Tinádar: Magyarok és a Risorgimento. A magyar légióparancsnok életrajzgyűjteménye; A Pallas Nagy Lexikona; Kunffy Adolf: Itáliában a magyar légió; Lukács Lajos: A magyar garibaldisták útja Marsalától a Porta Pia-ig 1860—1870.; Garibaldi a szabadsáért. Dunyov István élete és működése 1816—1889.; Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849—1867.; Nagy Dezso: Kossuth Lajos levelei Földváry Károlyhoz 1862—1863. (HK 1970/3. sz. 490—526. o.); Szinyeyi József: Magyar Írók élete és munkái.

mássalhangzók indokolatlan kettőzését, melléknevek és közös főnevek következetlen, esetenként nagybetűkkel történő írását. Ugyancsak indokoltnak látszott a néha vég nélküli mondatokból több mondatot formálni. A rövidítések feloldása — ahol ez szükségesnek mutatkozott —, valamint a hiányzó szavak pótlása [—] -ben történik.

1.

BESZÁMOLÓ
A GARIBALDI VEZETTE, NÁPOLY ELLENI HADJÁRATRÓL

Acqui, 1861. július 4.

Kedves barátom, Gyula!

Éve lesz már, hogy a sors baráti körödből kiszakított. E távollét mind köz, mind magán tekintetekből életünk egyik fontosabb korszaka. Olvastam az újságban jogtalan 4 havi fogságot, és ismét szerencsés magad kitisztázását.

Elválásunk ótai utamat, s illetőleg a hadjáratokat, melyben végig részt vevék, szüleimnek írt leveleimből talán ismered —, ide csak egy legrövidebb vázlatot írok.

Genuából mint önkéntes elindultam [a] Washington amerikai gőzösön, s miután a 4 napi utat, küzdvén egy erős viharral Sardegna és Corsica közt (éjjel) és kikerülvén szerencsésen a nápolyi hajók üldözését, 38 óra alatt tettük meg, **úgy, hogy a biztosító szelep több ízben szólott, megérkeztünk az afrikai hőségű Palermóba, innen 3 nap múlva mentünk Messinába, innen Faróba, a Carybdis partjára, hol nemsokára részt vevék a véres és huzamos ideig tartó calabriai átbárázásban.**²² Itt-ott csatázva nyomában valánk mindig a kir. seregnek e helyeken keresztül, miket megláthatsz a térképen: Scylla, Bagnara²³ (itt esett el Sallér nevű ifjú magyar főhadnagy az olasz vadászoktól²⁴), innen csolnokon menénk a tengeren *Palmi* kis városba, Rosarno, Mileto, kis város, *Pizzo*, kis város (itt lőtték meg Muratot) csatározva, *Marsinilari*, e pontról látni mind az Adriát, mind a Földközi-tengert, *Treola*, ős sziklavár. *Soveria* falu, itt stratégiailag fontos eset történt. Garibaldi és Sirtori²⁵ tábornokokkal csak néhányan mentünk be a faluba, hol 8000 nápolyi kevés ellentállás után tevő le a fegyvert. *Rogliano*, *Cuti*, *Cosenza* főváros-sziklavár, innen 48 óráig folyvást marsoltunk 38 migliát. Víz hiányában és a hőségtől 18 fiatal fiú a velünk jött Sacchi²⁶ dandárjából kidőlt és meghalt. Borzasztó éhesen és szomjasan, mintegy elbutulva értünk éjjelkor *Sperzano Albanese*-be (Scander bég idejében ide vándorolt szép albán nép). *Castrovilla*²⁷ már a Basilicata tartományban van. *Ritondo*, *Castelme*, *Lauria*, *Lagonegro* (éjjel a hegyeken hálunk, mert a borzasztó viharban nem használhattuk a gyalogsövényeket), *Rinello*, *Sapri*. Itt hajóra ültünk, s kevéssel Gar[i]b[aldi] után Nápolyba értünk,²⁸ a világ legszebb vidékére, s legérdekesebb városába. Itt találkoztam Óváryval, nem sokat voltam azonban vele, nem rokonszenvezvén *jellemével*. Ő most itt senki által nem szeretett egyén, én ellensége nem vagyok, de távol tartom magam tőle, és eszembe jut az én jó Marim, ki ezt nekem előre megmondá Pesten. Sok furcsát beszélnek itt Lipótról, tudd meg, hogy áll ő a Sárosy Gyula barátunk dolgában?,

²² Augusztus 9-én volt az első sikertelen kísérlet az átkelésre Calabriába, majd augusztus 20-án került sor Garibaldi seregeinek első eredményes átkelésére, és 24-én a megalakult magyar légió tagjai is átjutottak a messinai tengerszoroson.

²³ Bagnara Calabra

²⁴ Sallér Gusztáv tagja volt az 1859. évi olaszországi magyar légióknak is hadnagyi rendfokozattal. Az olasz hadügyminisztérium felmentette a szolgálat alól.

²⁵ Giuseppe Sirtori tábornok Garibaldi seregeinek vezérkari főnöke volt.

²⁶ Gaetano Sacchi tábornok. Expedíciót vezetett Palermóba. A Cosenz parancsnoksága alatt álló hadosztály dandárparancsnoka volt.

²⁷ Castrovillari

²⁸ Szeptember 7-én vonult be Garibaldi Nápolyba.

kit nagyon tisztelek.²⁹ Mondják, hogy Lipót zsidó lenne, de hisz ez democraticus ember előtt mindegy, de mért titkolá előttünk?

Nápolyban megkaptam tiszti kinevezésem, beosztatva később a Medici³⁰ divíziójába angol—olasz—francia vegyes zuávok közé, kikkel mint századparancsnok (főhadnagyi ranggal) vettem részt Caserta, Sta. Maria, St. Angelo, Capua, Sta. Lucia, Moluno di Belloni,³¹ Volturno folyó és Capua alatt és vidékén lefolyt táborozás[okban] és csatákban. Nov[em]b[er] 6-án vett fölünk búcsút könyvek között Garibaldi. Innen Casoriába, St. Pietróba marsolánk, a fegyvert leraktuk, és a gesztenyét kikaparva átadtuk a piemontiaknak. Garibaldi, mint tudod, a táblabírák hálátlansága miatt egy burgonyás zsákkal vonult Caprerába, feledve a parlamenttől, de nem a néptől, mely minden tetteit versekbe foglalta. Most, *hogy veszély mutatkozik*, ismét csak Garibaldi a táblabírák szájában és senki más! De midőn ő egy adósságnélküli, 10 millió gazdag országot hozott Piemontnak, akkor, midőn eleinte Cavour az expedíciót gátolta, akkor, midőn Piemontnak száz évek alatt egy politicus se használt ennyit, akkor a féltékenység hálátlanná tevő őket. De nézzük meg Periklész, Belizárt sat., nem így volt é mindig az önzetlen, nagy hazafiakkal? Őneki köszönhetjük, hogy a legió létezik, mit Piemont nem akart; őneki Olaszhon egységét, nem pedig az üres és nagy parlamenti szavaknak. Ő volt az, aki már martiusban erővel akar a magyar expedíciót. Tőle csak nagy és nemes várható, századunkban ő a legnagyobb ember, mert erős profetája egy közelgő szabadság korszakának.

Mint volt garibaldinus főhadnagyot a magyar vadászokhoz átvett *Türr* és *Kossuth*, s most *sokadmagammal* itt vagyok *Acquiban*, Felső-Olaszhon híres fürdőjében, a *depotnál* várva *további parancsot*^{32!!!} Itt van Öváry is.

„Remény van, gyáván, de sehogya ne alkudjatok!!!”

Nápolyban 5 hónapig voltam a máltai lovagok intézetében, hol régi betegségeből tökéletesen kigyógyítottak. Erős, egészséges vagyok. Kápolnay századost (volt osztrák tiszt), zuáv zászlóaljunk parancsnokát, e kitűnőleg képzett katonát, előre is ajánlom nemes barátságodba. ³³ Katonai pályán óhajtok maradni. Mikor látlak? Levelem ne mutasd senkinek. Írjál egyenesen ide, szabadon jön. Isten veled.

Hú barátod
Gőcze István

A lapok szélén az alábbi megjegyzések találhatóak:

Bulyi L. hogy van? Tisztelem dr. Kajdacsy urat, Csery G-ot, a Vásárhelyi fiúkat, R. Vilmost, — Gergelyt. Várom leveledet azonnal. Tisztelem Emődy D. bácsit, Bertáékat és minden jó ismerőseinket.

Kérd meg Marit, írjon nekem. Írja meg, minő név alatt írjak neki, de azonnal!!! Tisztelem őt és szeretem síromig.

²⁹ Öváry Lipót diakként részt vett az 1848/49. évi szabadságharcban. 1851-től az Aradi Hírlapot szerkesztette. 1860 áprilisában Gőcze István és dr. Rajner Gyula társaságában elhagyta az országot s Itáliába ment. Turinban szardiniai szolgálatba állott, majd részt vett Garibaldi szicíliai expedíciójában; ott volt Palermó bevételénél és a volturnoi csatában. Gőcze István jellemzésével ellentétben a légio történetét megíró egykori légionista, Kunfy Adolf szerint „Komoly és kötelességtudó tiszt volt!”

³⁰ 1861-ben az újjáalakított magyar légio vezérkari személyzetéhez osztották be századosi rendfokozattal, Vetter leváltása után az Acqui-i tiszti telepre került.

Az emigrációban az a hír terjedt el vele kapcsolatban, hogy ő adta fel Sárosy Gyula költőt. Öváry a magyar tiszti telep parancsnokságához benyújtott levelében öntudatosan visszautasította a vádat, azt aljas rágalomnak minősítve. Ártatlansága igazolásául mellékelte beadványához a Vahot Innrétől kapott levelét, amelyben nevezett közölte, hogy igen kedvező bizonyítványt adott róla, miután meggyőződött arról, hogy ki adta fel Sárosyt.

³¹ Olasz levéltárakban végzett forráskutatási és feltárási munkájával jelentős érdemeket szerzett a levéltár- és a történettudomány terén.

A kiegészés után hazatért, az Országos Levéltár levéltárosa, majd főlevéltárosa lett. 1892-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

³⁰ Giacomo Medici tábornok a Szicíliaba érkező piemonti expedíciós sereg parancsnoka volt.

³¹ Moluno di Belluno

³² A nápolyi hadjárat befejezését és Garibaldi mellőzését követően az olasz kormány veszélyesnek tartotta a garibaldista seregben szép számban található forradalmi érzelmű egyéneket. A hadjáratban Türr hadosztályában megszerveződött magyar légio legradikálisabb tisztjeit is a légióból eltávolította tiszti telepen helyezték el, amelynek élére a légio vezetéséből szintén eltávolított Magyarórdy Adolf alezredest nevezték ki.

³³ Kápolnai István századost több levelében említi, szinte példaképének tekinti. Az 1862 februári (5. számú) levelében Kápolnai ismeretlenül köszönti barátja barátját, Rajnert, és kifejezi nézetét a magyar fiataloknak a hazája iránti kötelességéről.

Írjatok azonnal, mert nem tudom, hogy aztán leveled itt talál é?! Senkinek ne mutasd levelem Marin kívül, kit csókolok, ölelek — álmomban, lelkemben!

Neked, haza és Marinak küldtem arcképem *Ruprecht Ede* volt osztrák tisztel, ki Bártfán lakik (Sárosban). Mint hallom, januáriusban Bécsben elfogták, s mindent confiscáltak.

K betűvel jelölt levél.

2.

A GARIBALDI VEZETTE, NÁPOLY ELLENI HADJÁRATBAN KIFEJTETT TEVÉKENYSÉGÉRŐL ÉS AZ ABBAN SZERZETT TAPASZTALATOKRÓL AD SZÁMOT. KÉRTE ÁTHELYEZÉSÉT A LÉGIÓBA. A LEVÉL CÍMZETTJÉNEK NEM AJÁNlja, HOGY KÖZLEGÉNYKÉNT BELEPJEN A LÉGIÓBA.

Acqui, 1862. január 16.

Szeretett kedves barátom, Gyula!

Múlt év dec[em]b[er] 31-én **kelt leveledet** vettem, és ugyanez első leveled, mely kezemhez jutott. Baráti soraidból a lélek nemesebb örömeit olvasám ki, az idő és tér távkoze által sem kisebbült szent érzelmet, szívünk testvériségét! Nem égi gyönyör é a szenvedések-küzdelmek e nagy földtekéjén miénknek tudni egy hű barát rokon keblét, kit nem nyegle cimboraság, de az ifjú kor leg-tisztább szeretete választott, hogy az nekünk érezhetőbbé tegye az élet örömeit, enyhébbé fájdalmait! **Gyulám!, egyetlen barátom!** mi furcsát forralhat elméjében a sors, hogy ily hosszú időre megfosztott tőled? Ez a jövő titka! Én csak azt érzem, hogy mennél többet bolyongok az élet zord sivatagjain, annál mélyebbre vésődik ifjú kori barátságunk szent emléke szívemben, s e járatlan puszták után öntudatos dicsőséget vagy halált találok, szent emléked minde-nütt ott lesz velem, velem élve, velem halva! Kérlek, ne tagadd meg irántami barátságodat soha!, soha!, *csak akkor, ha érdemtelen lennék rá*, de azt hiszem, **előbb halnék meg!**

Fogságodat,³⁴ midőn először olvasám a hírlapban, vigasztalhatlan valék, s valóban aggódni kezdtem sorsodon, bár legjobban tudám, hogy *semmivel sem terheltetettel*, minek nyomán elítélhetnének. Egy itt levő úri egyén, ki akközben Pesten vala, úgy beszél el, hogy szivarokat lelvén a finánc táskádban, a büntetési pénzt a hollanditól kéréd, mely személyes összeköttetést a fináncok megsejditvén, őt is megmotozták, és táskájában némi *tilos dolgokat* találtak volna. B. feladóra én is gyanakszom. Úgy tudott é valamit ily dolgokról P. pap, ki téged franciául tanított Párisban? Gondolkozzál csak szigorúan párisi ismerőseidről!

Igaz é, hogy ugyanakkor én is körözve valék?

K[edves] Gyulám, mily sokon menék át én is elválásunk óta. 24. születésem napján léptem azon pályára, melynek szentelendem testi-lelki éltemet, mely egyedüli tárgya volt gyermekkori álmaimnak: fegyveresen szolgálni a szent ügyet, **melyért kebled is dobog!** Nehezebb e pálya, mint a nagy többség hiszi, de kitartást szenvedéllyel egyesítve, magasztos örömek is találhatók.

Hadjáratunk részleteit, habár elferdítve is, a hírlapokból ismered, csupán említek némit, mely velem történt. Palermóból a farói táborba érve, mintegy 10 napig e kis faluban összeszorulva, éhséggel —, mely annyira ment, hogy G[aribaldi] maga is szemem láttára közlegényi adagon, narancson-figén élt, mi pedig szőlőn és csigán néhány napig, míglen Messinából élelmet hozhattak szá-

34 Az 1860 évi 4 havi vizsgálati fogságról van szó.

munkra; hideggel éjjelenként, mert 12 napig nem kaptam köpönyeget, csak egy veres ingem volt, s amily meleg volt nappal, oly hives reggel felé — kezdem meg praxisomat. Nem említve a messinai előőrsi alarmfrozásokat, a cápákkal telt scyllai örvényes szoroson egy hajnalon átbárákázván megkezdttük azon marsot, melynél hosszabb igen, de sebesebb nem volt tán e században. A Sacchi brigádjából, mellyel mi marsolánk, csupán egy marson Cosenzától Sperzano Albaneseig 16 fiatal önkéntes dült ki, s nyomorultan veszett el hév és szomj miatt. Lábainkon folyvást törések-sebek valának, de azért a narancs-gesztenye erdőkbén felhangzott a szabadság dala. E marsot ne képzelj colonokban. G[aribaldi] ezt mondá: ma estére *itt* vagy *ott kell* lennünk. Ment ki-ki a gyalogsövényeken (cúrtatore), merre közelebb tudott, s estére ott valánk. Ott már más parancs várt tovább menni. Csakis ezáltal sikerült Garibaldinak Soveria di Manellónál³⁵ Ghio tábornok 11 000 emberének háta mögé kerülni, s egyesülni a cosenzai nemzetőrséggel, úgy, hogy rövid csatározás után a lerakott fegyvereken osztozánk, miután soknak közülünk fegyvere sem volt. A nápolyi sereg St. Angelóig aztán meg se állt előttünk. Nápolyban tisztnek neveztetém. Folyamodtam G[aribaldihoz], téessen át a magyar legióba. Miután azonban annak akkori parancsnoka,³⁶ jelenlegi alezredesünk a depot-hoz osztott be, s a Voltornónál csatákat vártak, tespedni nem akarván, áttéteténk magunkat Medici divis[io] Dunn brigádjába, az éppen előőrsökön levő zuáv zászlóaljba — én és Kápolnay István kapitány, kit most említve neked először,³⁷ forrón ajánlom neked barátságodba. Végy magadnak annyi fáradságot, s vagy egyszer olvasd meg azon leveleket, miket szüleimnek és Bertinek írtam, s mikben őt jellemzem. Volt osztrák tiszt, úgy ismertetik, mint *tehetség* és *tanulmányban* egyik *legkítűnőbb tiszt*, és mindenek felett magyar. Ő velem, a még Genuában nagyon tapasztalatlanul találkozáván, lenézés helyett felkarolással fogadott. Azóta egyik levélnek életben-halálban, és azok leszünk mindig! Benned a polgári, benne a katonai barátot szeretem!, s mint iker testrészek simultok szellememhez!!!

Tehát K[ápolnay] százados és én kimenénk St. Angelóba. A zászlóaljhoz már erős gránátűz közt érkezünk, mely a zászlóalj konyháját is kétszer szétcsapá (zászlóaljunk vegyes volt: lombardiak, venétek, franciák, angolok). A Voltornó túlsó partján rejtett üteg embereink számát fogyasztá. Részt evénk a Capua bevételéig esett minden csatákban.³⁸ Nagyobb veszélyben azonban csak kétszer voltam. Egyszer egy reggel a majorság oldalának szegletén ülék K[ápolnayval], lábammal a földön a porban játszám; egy lövés, és a 24 fontos egy arasznyira zúg el lábam mellett, a felcsapott meszes porral elborítva. Máskor parancsot kaptunk, ki akar önkéntesen menni lappangó őrrátra Capua falai alá. Menék 15 emberrel, egyszerre egy oldalról lovasság, más oldalról ágyútűz, a baricád mellől pedig puskatűzzel találkozám. Egy velencei nemes ifjút, Toninelli Károlyt (káplár) itt ütött el oldalam mellől egy ágyúgolyó. Feladatomat miután megoldottam, a visszavonulásról kellett gondoskodnom. Az utat a nápolyi dzsidások azonban elállván, a Voltornó meredek partjai alá rendelém embereimet, s melynek oldala különben is vastag náddal benőve, ennek fedezete alatt sikerült tüzelés közt mintegy 2 óra múlva kimenekülni a kettős hínárból, és az egész zászlóalj öröme néhányszor magammal megérkezni. Evégett valék beadva katonai *bátorsági* érdemjelre, mit azonban a dimissiójukat³⁹ beadott tiszteknek egynek sem adtak, hacsak ezentúl nem adják. Ez időben zászlóaljunk a Voltornó túlsó oldalán tanyázték, a Capua felől vezető országút baricádja mellett, 2 ágyúval, fedezetül a voltornóni átkelést, közel Moluno di Bellunonál. Délolaszthon legszebb helye ez. Talán a vidék e kedvessége puhítá itt el egy-

35 Minden bizonnyal Soveria Manelli.

36 Mogyoródy Adolf alezredesről van szó, a Sziciliában megalakult magyar légio parancsnokáról, akit a nápolyi hadjárat befejezése után leváltottak a légio éléről és kinevezték az Acqui-i tisztí telep vezetőjévé.

37 Már az 1861. július 4-i (1. sz.) levélben is említette.

38 St. Angelo augusztus 15-i bevételénél a magyar légio is részt vett; a garibaldisták voltornói hadállásának egyik kulcsponjtja lett. Október 1-én a bourbonisták nagy erővel támadták meg Capuából St. Angelot, Sta. Mariat és Maddalonit, a kitérlet azonban nem járt eredménnyel.

39 Lemondás, leköszönés.

koron Hannibál seregét?! Több ízben kelle élelmünket portyázással keresni, miután a rosszul épített hidat a sebes Voltornó 3-szor elszakította. Itt aztán felváltatván, ismét a víz innenső oldalán, a St. Angelo-i hegy hosszában, annak meredek csúcsain tarték 5 táborórfót az órszemi vonallal, hol a nápolyi rejtett úteg sűrűn, de rosszul célozva szórta ránk egész nap hegyes golyóit és patronjait. Kápolnay a rezervában volt. Gar[i]b[aldi] itt megnézett bennünket. Itt a piemontiaktól felváltatván, Capua falai alá, a 2-ik paralellbe menénk. Az éj csendesen tölt el, csak hogy egész reggelig áztunk az esőben. Másnap Capua feladta magát.⁴⁰

Nov[em]b[er] 6-án Casertában vett tőlünk búcsút Garibaldi. 32 000 valánk együtt. Innen Casoriába, s innen St. Pietróba menénk. Feloszolván seregünk, dimissiómat bényújtám január 6-án, bízván, reménylívén *martius havában*. Életem egy hullámos korszaka kezdődik itt, mit most itt le nem írhatok.

Ápril 18-án 1861-ben a legióhoz mint volt garibaldista főhadnagy átvétetvén, ki G[aribaldi] alatt zuáv századot vezényeltem, most itt a tisztí depot-nál unalmas csendességben várok és készülök a jövőre! Leveledből megértém, hogy szeretnél *kijönni*?! Mert szeretlek, nem ajánlom. A remény mindig a régi, de az idő igen hosszú! A mostani körülmények közt közlegényeskedni nem ajánlhatom, te azt főleg *békességben* ki nem állanád. Ha azonban csak pár napra is módodban lenne meglátogatni bennünket, végtelen örömünkre szolgálna, s neked sok *felvilágosításodra, erkölcsi hasznodra*, s azt hiszem, örömdre is!⁴¹ Az úti költségen kívül a többi igen kevésbe kerül. Sok dologban szeretnék veled beszélni, mik érdemesek a szólásra, *miről* írni nem lehet. *Jöjj! meg nem bánod!*

1862. május 1-i találkozásunkról nem feledkezém meg, ha lehetséges leend!⁴¹ Neked k[edves] Marimnak küldém taval 2 példányban arcképemet, de azzal együtt, ki vitte, a bécsi rendőrség lefoglalta. Szüleimnél van egy jó példány photograph, Kápolnay festé ki. Még meglevő párját, mely ugyan nem oly jó, 1-én indítom útnak számodra!

Kérlek, *ha teheted*, látogasd meg szüleimet. Ha azon lepecsételt iratot, mit Párisban átadék neked, Marinak szólót, még nem kézbesítéd neki, kérlek, égesd el, és ne add oda. Enkinaim vannak abban leírva, minek háborítsam vele nemmes lelkét. Írni fogok neki.

Őt, Gábort — ki *most* legyen nyugodt, bízzék a jövőben, s legyen bizalommal rokoní és baráti tisztá szeretetemhez —, minden hű barátinkat tisztetem.

Novák k[öz]jégző úrral beszéltél é tartozásom felől, s *szüleim kifizették é őt*? Kérlek járj utána!!!, s nagyon tiszteld nevemben.

Kérlek, egyszersmind küldd meg nekem a Radetzky Feldinstrukciójának magyar fordítását, árát *azonnal* megküldöm.

Dr. Kajdacsy István orvos urat, Emődy D. bácsit, Bertháékat, Vilmost, **Gergelyt** tisztetem. Leveledet várva, az ég minden áldását óhajtja neked,

régí hű barátó
G[öcze] István
h[onvéd] vadász főhadnagy.

B. Lácit különösen köszöntsd.

K[edves] Gábor pajtás! Légy szíves e levelet R[ajner] Gyulának kézbesíteni. Szüleidnek és testvéreidnek tiszteletemet add át!

Isten áldjon!

Pista

L betűvel jelölt levél.

40 November 2-án került Capua a piemontiak hatalmába.

41 A tervezett találkozás, illetőleg annak elmaradása szerepel Göcze 1862. augusztus 15-i (8. sz.) levelében is. A nyomozó hatóságoknak a tervezett találkozó céljára vonatkozó puhatolódzására Rajner az 1863. évi kihallgatás. során azt a választ adta, hogy 5 jurista 7 évvel korábban megfogadta, hogy 1862. május 1-én a magyar színház balkonján találkozik.

RÁBESZÉLI A CÍMZETT RAJNER GYULÁT, HOGY JÖJJÖN KI ITÁLIÁBA, AHOL RÖVID IDŐ ALATT KATONAI ISMERETEKRE TEHET SZERT ÉS A LÉGIÓ TISZTJE LEHET. RÉSZLETESEBBEN BEMUTATJA A LÉGIÓ EGYSIK TISZTJÉT, KÁPOLNAI ISTVÁN KAPITÁNYT, AKIVEL ELHATÁROZTÁK, HA ELMARAD A VÁRT MAGYARORSZÁGI EXPEDÍCIÓ, AMERIKÁBA MENNEK, HOGY GYARAPÍTSÁK TAPASZTALATAIKAT AZ ELJÖVENDŐ VÉGSŐ HARCRA

Acqui, 1862. január 27.

Gyulám, hű barátom!

Leveledben, melyre feleltem is, volt egy tétel, mely szívedből jött é, nem tudom, csak hiszem, de bizonyos, hogy szívembe hatolt. Íréd ugyanis, „*ha itt meg nem láthatlak, meglátlak ott. Én felelém, „bajos volna neked közlegényeskedni, de örülnék, ha meglátogatnál!”*”

Kedves Gyulám! Mióta elváltunk, nem szüném meg találgatni a módot, mely újra és örökre összehozna minket. Mennél tovább halad az idő, annyival inkább belátom, mily kár volt Párisban elválnunk! Híttalak, s nem jövé! Jelen életem anyagi kényelemmel bírhat (bár ez ellen én sem panaszkodhatom éppen!), de hogy lényed nemesebb részét — mit jól ismerek —, *ifjú lelkedet* boldoggá tenné, kielégítené tán azon sivár pálya, melyen annyi ezerek hemzsegni nyomtalanul, nem hiszem és nem hiszem!!!

Nem úgy ismerlek, hogy lelkedet a penészes acták, zsbivásárféle tárgyalások és az egyszerű igazság betanult elcsavarása a 15 000 §-okból, mik közt, ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes találhatok, képesek volnának megfosztani az akarát sasszárnyaitól. Nézz körül iskolatársainkon, kik közül már néhányan megkopaszodtak *irány nélküli* tanulásban, s mit nyertek az elpazarlott ifjúságért? Talán hírt, dicsőséget? Nem. Nyerték azt, hogy mire foguk kihull, lesz mit enniök, talán egy párszor jól is laknak. Ezt minden bocskoros nemes ember is eléri, ily nagy fáradság nélkül is.

Nem akarom a nevelési rendszert megtámadni, mely a reál irányt mellőzvé, csak koplaló tudósokat hozott, nem akarom senkinek pályáját elkeseríteni. Sokat írhatnék, de minek annyi tollforgatás. Gondolkozzál és világosan fogsz látni.

Hű barátod, hű Pistád szól hozzád lelke meggyőződésével röviden — halld:

Gondolkozáim felőled, összhangzik é lelked akarata óhajommal, mely az, hogy *jöjj ki!* Gondolkozendunk arról is, hogy közlegényeskedned ne kellessék. Akarsz é régi hű barátoddal ugyanazon egy sorsban osztozni, mely sors kétféle lehet, ui. vagy expedíció lesz tavaszkor vagy nem. Első esetben biztossá tehetlek, hogy mint magyar tiszt térhetsz vissza, addig itt leszesz velem. 4 havi fogságod végett⁴² is megérdemled kineveztetésedet, és én biztos vagyok, hogy ki lész nevezve, ha kijössz, s hogy a szükséges időre rangodnak megfelelő tiszt leszesz, erről magam, s mindkettőnk barátja, Kápolnay I[stván] kapitány nevében *bizton kezeskedem*. Magunk közt lehetünk őszinték. Kápolnay oly egýen, kit a világ, ha alkalom nyílik, bámulva ismerend meg. Sem elfogult, sem rajongó nem vagyok, de a mély tanulmányt lángésszel egyesülve még emberben úgy mint benne e világon még nem találtam. A magyar tiszték közt mint legkitűnőbb ismertetik, kire mindegyik tábornok számol general stabjába felveendő. Ő egy Somogy megyei elszegényedett ős család ivadéka. 848-ban mint 15 éves fiú tüzér káplár volt. 853-ban mint végzett technicust egy tüntetésért besorozták, s a Burg előtt havat hányattak vele. Ő bosszút esküvék, s megtartandja! A Kazinczy demonstratiók alkalmával⁴³ dimissióját beadván, mint osztrák tiszt

⁴² Helyesen: miatt.

⁴³ 1859-ben, Kazinczy Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmával, az egész országra kiterjedő megemlékező-gyűléseket, ünnepeket szerveztek, amelyek az abszolutista, germanizáló politika elleni tiltakozást demonstrálták és a nemzeti érdekek védelme mellett foglaltak állást.

érkezett Genuába, s a hadjárat végén zászlóaljparancsnok volt. Sokat írhatnak azon szenziókról, miket a külsőben is szép fiatal ember tapasztalása, tudománya a magyar és az olasz katonai világban gerjesztett. Röviden: *ő tudományosan képzett katona.* Itt a depot-nál tiszt tanár most. 1860 július óta elválaszthatatlan barátom. **S miért szeretjük egymást? Mert ifjú lelkünk egy szerelmet bír a haza, emberiség és dicsőségben.**

Jöjj! S bármely buglyos volnál is, *ő* 2 hónap alatt tisztet farag belőled, hogy megállhatsz nem egy forradalmi, de bármely copfos rendes seregben is, és tanítand könnyedséggel, szeretettel, barátsággal, s többet tanulandsz, mintha 8 évig szolgálnál az osztráknál. **Együtt fogunk lakni, élni, halni!**

Tőled függ!

Ha pedig nem lesz expeditio, megyünk mindhárman Amerikába. Ott minden tiszt egy ranggal feljebb vétetik fel. Megyünk pedig azért, hogy a katonánál szükséges nevet kiérdemeljük, s tapasztalatainkat gyarapítsuk, használandók azt a végső harcban, mely késhet, de el nem maradhat, melyre visszajövendünk. Addig sem szabad káros tétlenségben élni! Én is igen sok jó ajánlattal megyek. Kápolnay, ki most már negyedik hadseregnél szolgál, felséges okiratain kívül melegen lesz ajánlva Kossuth, Vetter, Klapka, Türr, Medici, Garibaldi-tól, tehát mint őrnagy bizonyosan, de valószínűleg mint alezredes lépend be, én mint százados, s *ő* téged mint adjutáns tisztet azonnal maga mellé vesz. Iparkodni fogunk a kentucky német ezredekbe jutni. Különben, ha nincs alkalom más nyelvet beszélni, hamar tanul az ember angolul is. Az olaszok közt 2 hét múlva már beszéltem olaszul (franciául is elbeszélék már). Kápolnay tökéletes német, magyar, francia, olasz. Az angolt még most gyengén beszéli, de akkorára tudni fog.

Amerikában 4-5-ször annyi a fizetés mint Európában, s a táborban, ha akar nál sem költhetsz, **azonkívül a háború végén 3-4 évi gratificazio.**⁴⁴

De hogy megyünk oda? Ha önálló ember volnék, s vagyonommal rendelkezhetnék, könnyű volna a felelet.

Gyula! Három jó barát a jég hátán is megél! Bátorság! Mi — ha expeditio nem lesz — elmegyünk minden áron is Kápolnayval, ha mint matróz szolgálak is! Akarsz é nekem, vagy jobban mondva, nekünk vicem pro vice⁴⁵ áldozatot hozni? Halld ajánlatunkat:

Ha teheted, hozz magaddal annyi pénzt, hogy hárman elválhatatlan társaságban Amerikába mehessünk. Mi lekötelezzük magunkat neked ezt mihelyt annyi pénzünk lesz, visszafizetni, s erről neked szigorú kötelezvényt adandunk. Magától értetődik, hogy ezenfelül jó és balsorsban osztozunk.

Egynek-egynek kell útiköltség 700 francs. Egyéb költségekkel egyetemben 2000 új osztrák forinttal megindulhatunk innen.

Klapka 3 hét múlva itt lesz, s ígérete szerint megmondandja, lesz é expeditio, vagy pedig ellenkező esetben gondoskodtatni fog rólunk az olasz kormány által. Ez vagy abból álland, hogy olasz szolgálatba lépéssel fogunk megkínáltatni, vagy pedig pénzt kapunk útiköltségre, ki hova akar menni.

Amerikába érvén kapunk felszerelési-belépti díjt, de különben is, két hó olasz havi fizetésünkből is képesek leszünk pénzedet megtéríteni, azonkívül magad is fizetést húzván.

Lássuk tehát a barátság nehéz próbáját!!! És midőn neked teljes boldogságot esdnék, óhajtanék, s benned bízna, emlékeztetlek a költő e szavaira: „Aki napot keres megvívni a vésszel, ne féljen!”

Barátság tehát és bátorság! A bátrak előtt tárva a jövő!, és csak a bátor érdemli a dicsőséget!!!

Tartsd ezeket lelkedben és ne szólj senkinek, *senkinek.*

Rögtöni s nem habozó feleletet vár

barátod
Göcze István
főhadnagy.

⁴⁴ Jutalmazás

⁴⁵ Latin mondás: Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine — a kölesönt a kölesönért visszaadom neked, jó szomszéd.

Ui. Kik az olasz függetlenségi harcban 848—861-ig részt vettünk, ezüst emlék érdempénzt kapunk.

Írj rögtön recepissen!!!

Az ígért arcképet 1-én útnak indítandom. Kérlek, küldd el mielőbb a Radetzky Feldinstruciójának magyar fordítását, ha lehet *azonnal*.

Írjál rögtön!!!

M betűvel jelölt levél.

4.

A LÉGŐ TERVEZETT SZERVEZÉSÉRŐL

Acqui, 1862. február 21.

Kedves Gyulám!

Váratlan új remények, Klapka jövő hó elején ide jó, 5 új század alakíttatik, a tisztek fele közülünk, fele a légiótól adatik hozzá.

Bár Klapkával egyidejűleg ide jönnél!, hogy láss és hallj saját érzékeiddel. Írjál rögtön!

Hű barátod
Pista.

Ui. A kormány kegyesebb kezd irántunk lenni. Kápolnay tisztel, mindnyájatokat tisztellek. Ne vedd sértésnek midőn azt mondom, hogy légy *titoktartó!*

N betűvel jelölt levél.

5.

A MAGYAR POLITIKAI KIBONTAKOZÁS LEHETŐSÉGEINEK ELEMZÉSE; AZ OLASZ ÉS A FRANCIA POLITIKA ÉRTÉKELÉSE. KÁPOLNAI ISTVÁN KAPITÁNY MELLÉKELT LEVELEBEN AZT FEJTEGETI, HOGY VALAMENNYI MAGYARORSZÁGI INTELLIGENS FIATAL EMBERNEK RÉSZT KELL VENNIE MINDEN IGAZSÁGOS HÁBORÚBAN, HOGY AZ ELJÖVENDŐ FELSZABADÍTÓ HARC IDEJÉRE ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI ISMERETEKRE TEGYENEK SZERT

Acqui, 1862 február⁴⁶

Kedves Gyulám!

F. hó 7-iki leveledből fájdalommal látám, miszerint legtisztább baráti ajánlatomat hibásan és félre értéd.

Hogy ezt világosabban megértsd, az állapotot röviden ide vázolom, *vevén mindenben a pessimumot*.

Jól tudod, hogy a politikai barátság addig tart, míg az érdekek úgy kívánják. Így az olaszokkal. A velőki közös érdek mindinkább múlik, nem különben a franciákkal érdekek.

Idáig 3 fő pártot ismertem. 1-ször az osztrákkal kibékülési pártot. 2-szor külső segítségre támaszkodót, ui. francia—olaszra. Kossuth, némi részben Klapka és az emigratio nagy része. 3-szor párt, mely a nemzetet csak önerejéből felküzdve látja nagynak, boldognak lehetni; azért nem mellőzve némely külsegélye-

⁴⁶ Nap feltüntetése nélkül.

ket sem, mint Garibaldit, titkos pénz-fegyversegélyt, nemzetek részvétét, de nem kötné le nemzetünket előre sem idegen kormánynak, sem idegen fejedelemnek. E párt feje Gál tábornok, ki tavaly mindenáron expeditiót akart, de az ellenpárt erősebb vala, s így megbuktatott eleve.⁴⁷

Melyik már a három párt közül a legcélszerűbb, a körülmények viszonyától függ. Ennek megítélését a jövő és történet fogja átvenni.

Visszatérve e kis kiterés után a politikai érdekre, úgy látszik, hogy Napoleonnak szüksége van egy erős Magyar-, v[agy] egy erős Osztrákor[szá]gra, mint az oroszok és németek közti egyensúly fenntartására. A kettő közül azt választandja, melyet létrehozni könnyebb, s mely állandóbb tartamú, miután ő mindkettőből csak passív hasznot húzhat. Egyrészt a mostani viszonyok mellett minden ziláltsága dacára is könnyebb Austriát a constitutionalismus és Magyarországgal kibékülés alapján hatalmasnak ismét visszaállítani, mint Magyarországot a szlávok titkos mináitól [aknáitól] védeni. Másrészt Austria fennhagyása által a német dualizmust megörökítvén, Germania theoreticus egyesülését ez által Napoleon még hosszú időre csakis a teoriák országába szorítja.

Az olaszok Rómát még ez évben békés úton megszerezvén, v[agy] két évre a római parlamenti viták nemzeti dicsvágyukat kielégítik; addig talán Velence ellen fegyverkezvén — de nem támadván —, ha ugyan Mexico ügye ezt is békésen kezökbe nem juttatja.⁴⁸

Se olasztól tehát, se franciától. Én hiszem ugyan, hogy Velence átadásáig az olaszok a legiót és depot-ját tartanák, ha azok maradnának, de a legiónál szolgáló, s mívelt úri fiatal emberek nem igen akarnak közlegényeskedni évszámra. Úgyszinte mi, kik minden időt, mit itt töltünk, életünkéből szakítjuk ki, nem vagyunk megfizetve a 3 v[agy] 4 francs napi pénzzel, annál inkább, miután katonánál legfőbb a praxis, az pedig itt nincs.

Magyar főnökeink jelenleg Turinban tanácskoznak, azt hiszem, nem az expeditióról, hanem hazátlan magyarok min sorsunkról, illetőleg útiköltségeink, gratificatiókról, s miután expedícióra — bár minden Isten kezében van — kevés a kilátás, most már úgyszólván én és Kápolnay csakis azt várjuk, hogy mehelessünk, mindenesetre *legfeljebb apríl hó elejéig* Amerikába, a köztársasági hadak soraiba. Hány havi tisztí fizetést kapunk gratificatióul, még most nem lehet tudni. Mi jövő hónapban benyújtandjuk dimissiónkat. Fogunk igyekezni szabad jegyet az átszállításra olasz álladalmi gőzösnön kieszközölni.

Amerikáról beszélvén, leveled némi vonatkozásaira felelek. Nem áll azon állításod, hogy Amerika semmit nem tett értünk. Magyarország, úgy mint egész Európa emigratiójának menhelye vala, s úgy látszik, most is az lesz. Írod, hogy alkalmazást nem kapunk. Éppen most van hirdetve az olasz hírlapban, hogy idegen tiszték kerestetnek, s az elnök decretuma jelenti, hogy minden Amerikában harcoló egyén a háború végén amerikai *polgári jogot nyer*. A turini amerikai consultól megtudtuk, hogy a háború pár évig is tart-

47 Gál Sándor 1848/49-es honvédezedresről van szó, aki a szabadságharc bukása után külföldre menekült. 1852-ben Pestben in contumaciam halálra ítélték. Az emigrációban tagja lett a londoni Magyar Szociális Demokrata Egyletnek. Kezdetben Kossuth követőjeként több megbízatást kapott tőle, később azonban egyre inkább Mazzini és Garibaldi hatása alá került.

1860 tavaszán jelentős nézeteltérés keletkezett a Magyar Nemzeti Igazgatóság és Gál között. Míg az előbbi nem találta Magyarországon felkelésre megfelelőnek az időt, illetőleg csak külső segítséggel egybekötöttén megvalósíthatónak, addig Gál és követői — Kossuthot tértelenséggel vádolva — alkalmasnak találván az időt, felkelést akartak ki-robantani Magyarországon. Gál Várady Ádámmal egyetemben egy Garibaldi-komitét szervezett, és megbízhatónak vélt egyéneket, köztük a később besüggővá vált Viola Károlyt, felhatalmazással, utasításokkal és röplapokkal ellátva az országba küldött felkelés szervezésére.

A magyar légióban kialakult önkényeskedések és visszaélések miatt keletkezett viszálykodások kapcsán a sardiniai kormány bezáratta Gált. Fogságából rövidesen kiszabadult ugyan, de elborult elmével, és nemsokára meghalt.

48 A Mexikóra történő hivatkozásnak az a háttere, hogy III. Napóleon 1862-ben kockázatos, kalandor vállalkozásba kezdett az 1861-ben köztársaságá alakult ország reakciós erőinek támogatására és saját hatalmának a növelésére. Szertelen követelése miatt angol és spanyol szövetségesei visszavonták a csapataikat Mexikóból, ami újabb francia expedíciós sereg bevetését tette szükségessé. A polgárháborúban Ausztria is érdekelve volt Ferenc József öccse, Miksa főherceg révén, akit később Mexikó császárává koronáztak, majd kivégezték. Az óvatos Ausztria azonban nem bonyolódott bele olyan mértékben a mexikói eseményekbe, hogy a háború kimenetele döntő hatást gyakorolt volna Velence sorsára.

Velenceéről az 1866. évi königgrätzi vereség után volt kénytelen lemondani Ausztria, Rómát pedig 1870-ben vették be rövid küzdelem után, és ezzel befejeződött az egységes Olaszország megeremtése.

hatand, s csak ezután lesz véres, miután a rabszolga, ki elszökik és az éjszakiaknál harcol, szabad és polgár lesz. Meggyőződésöm, hogy hazánk ügye romlik ugyan, de el nem vész, sőt, hogy Magyarországnak pár év múlva szabad, s függetlennek kell lennie! Addig sem *rabságban*, sem *tétlenségben* élni nem akarok, sőt ez idő alatt a gyakorlat terén lelkiismeretes munkássággal akarom szedni azon gyümölcsöket, mely[ek]et előbb-utóbb hazám iránti szerelmem annak oltárára teend le!

Szüleimet még ma felszólítom a pénzsegély végett részemre és irántadi tartozásukra.

Említenem kell, hogy egy nevezetes pontot írál, mintha én üzérkedni akarnék veled. Sajnálom, hogy üzérkedésnek — captatiónak — sat. nevezed legőszintébb baráti ajánlatom. Én kértelek, felszólítottalak, akarsz é velem Amerikába jöni, s bevallám őszintén, hogy pénzem kevés lesz útiköltségre. De miután — elég szomorú — tudnom kell azt, hogy Párisban kölcsönzött pénzedet szegény szüleim még most sem fizethetik meg, kötelességemnek tartottam mint szeretett barátommal tudatni a visszafizetés hogy és mikéntjét. Ne nevezd tehát eljárásomat üzérkedésnek, mert aztán megharagszom. Még valami kellemetlen! Leveled egész folyama ellenkezőt mutat, mint természeted. Leveled ugyanis egészben véve habozó, mely habozást ezenkívül csak egyszer tapasztaltam benned, midőn sicíliai utad felett habozál Párisban, mely utat — most is azt hiszem — kár volt meg nem tenned!

Azon véletlen esetet kivéve tehát, ha expeditió mégis lenne tavaszra, mit Klapkától, ki ígérete szerint e hónapban még ide jön, megtudandnánk — körülbelül a jövő hónap végével indulunk K[ápolnay] Pistával. Akarsz é velem, régi hű barátoddal együtt élni, együtt halni, ten szíved dolga, mely a *hosszas távollét által mennyire változott, v[agy] mennyire nem, te tudod, k[edves] Gyulám!*

Berti balga lépését mind szüleim, mind neje kárhoztatják, s szigorú véleményemet én is megírtam, e különben oly forrón szeretett, eltévedt testvéremnek! Én úgy hiszem, le fog mondani.

Ki elfogatásod részleteit beszélte, Scheiter⁴⁹ őrnagy, ki a múlt ősszel Pesten volt, s ott hallá. Semmi újat nem tudhaték meg tőle. Ő 848 előtt osztrák huszár tisztt volt, a forradalomban részt vett, azonban a forradalom után császári pensiót húzott. 1860-ban az 1-ő octoberi csatában a magyar huszárokat vezényelte.

Óváryval békekességben ugyan, de nem valami különös barátságban élünk. Érdemjelét — *egyszóval mondom* — „scherbli hordással szerezte”, mint ezt egy tisztársunk megjegyzé. T[udni]j[illik] újságíró természetét meg nem tagadhatva Nápolyban az „Iride” hírlapban saját magáról írt egy dicséző cikket. Gróf Bethlen⁵⁰ (ki most *aspettativás tábornok*⁵¹) Dunyovnak⁵² ajánlá, ki mint régi ismerőse sebesült állapotában Nápolyban ápolt, még mi Capua alatt tűzben valánk.

49 Scheiter György őrnagy 1860-ban egy huszárszázadot vezényelt Garibaldi Nápoly elleni hadjárata során. Vercelliben. Vogherában és Senigalliában őrnagyként ő volt a magyar huszárok parancsnoka. 1866-ban tagja volt a poroszországi magyar légióknak ezredesi rendfokozattal.

50 Bethlen Gergely gróf a szabadságharcban honvédezt, Bem egyik hadsegéde volt. Teleki Sándorral együtt menekült ki az országból.

Az 1859. évi olaszországi hadjáratban olasz fogságba esett magyarokból szervezett Piacenza-huszárezred parancsnokaként működött. Villafranca után modenai szolgálatba lépett, ahol a lovasság parancsnoka lett, majd a piemonti hadsereg tábornoka.

A Nolában, majd Nocerában elhelyezett légióban — különböző okok miatt — bekövetkezett fegyelmetlenségek, intrikálódások, parancsmegtadások, szokások, visszaélések kivizsgálására őt bízták meg a fegyelmi-, illetőleg a főtűlviselő bizottság elnökletével.

1866-ban a poroszországi magyar légió egyik zászlóaljparancsnoka volt. A kiegyezés után hazatért, de rövidesen meghalt.

51 Rendelkezési állományban levő tábornok.

52 Dunyov István a magyar emigráció egyik legvonzóbb tulajdonságú, kristálytisza jellemű egyénisége volt. A szabadságharcban alezredesi rendfokozatot ért el. Kezdetben ideiglenes hadigépszékné ténykedett, később Gál László segéd tisztje lett. Több csatában részt vett és meg is sebesült. 1852-ben a cs. kir. pesti katonai törvényszék 10 évi várőrságra ítélte, amiből 6 évet Josefstadtban és Königrätzben töltött. 1857-ben amnesztívával szabadult, 1859-ben külföldre ment. 1860-ban már Garibaldi hadseregében találjuk ezredparancsnokként. A voltturnói csatában — csapatai élén — súlyos lábsérülést szenvedett és életét is csak a sérült testrész amputálásával tudták megmenteni.

A kiegyezés után nem tért vissza, és 1889. augusztus 30-án a hazájától távoli Pistoiaiban fejezte be hanyatott életét.

Ő ajánlotta Vetternek⁵³, ki is kieszközölte neki az érdemrendet. Tehát pártfogás és nem érdem. E sorokat felszólításodra írom, nem irigységből. Különben sincs mit irigyelni az egész legio és depot előtt népszerűtlen (veszprémi Altstetter⁵⁴ zsidónak tartott) embertől. Közmondás róla itt: „ő ügyes a tollforgatásban, nem úgy a kardforgatásban.” Itt neve nem kutyatök, de Zündhölzli-pub. Szegénynek még mindenütt pártját fogom.

Mint fennebbi soraimból értheted, nekünk is lesz némi pénzecskenk, ha tehát be akarsz állani triumviratusunkba, (mely azt hiszem különb lesz mint a 860. april 3-iki, nem lévén köztünk a kutyatök). Jöjj mielőbb közibénk, úgy intézve dolgodat, hogy pénzedet utánad küldjék. Elég lesz, ha 2000 francs-od lesz is csak, vagy akár 1500 is, miután néhány száz francsunk nekünk is lesz. Az ígért arcképet küldeném, de fizetésnapig várnom kell, mert postára való pénzem nincs. Éppen most e levél frankírozására is kölcsön kérek.

Leveledet, s illetőleg határozottabb és barátságosabb választ óhajtván, várva, Gábort, Gergelyt, Vilmost tisztelve, s neked az élet boldogságát, s a végzet minden áldását óhajtván, még tanuló koromban lelkembe gyökeredezett barátsággal maradok

hú Pistád.

Ui. Mindenki, ki Garibaldi alatt szolgált, *ezüst emlékjelt* fog kapni, mely egyszerű emlékjel, nekem minden érdempénznél kedvesebb lesz.⁵⁵

Azon francia közmondásra hivatkozva: les amis de mes amis sont mes amis,⁵⁶ bátorodom önt, mint kedves Pista barátom barátját barátságosan üdvözölni, és egyúttal magamat ez alkalommal bemutatni, mint egy afféle vén bakát, kinek érdemei: egy kis ügyesség a katonai mesterségben, egy kis bátorság, egy kis kitartás és erős akarat. Ezeket az érdemeket a hazaszeretet és gyűlölet egy bizonyos család ellen kormányozván képezik szép oldalamat. A csúnyát majd személyesen fogja kiösmerni azon esetre, ha a sors össze találja hozni, amit forrón óhajtok.

Amerikai utunkról Pista barátunk már írt, és én mást már nem tudnék írni, mint legfőllebb azt, hogy minden ember tud verekedni, de nem minden ember tud katoná lenni. Az egy mesterség, melyet tanulni kell. Még pedig nem a szoros szobában, hanem kinn a csatatéren. Ott képeztetnek az igazi tisztek (ott képezte magát Garibaldi) és csak lángész fog az első hadjáratban már tökéletesen hivatásának megfelelni, feltéve, hogy már theoreticailag ki van képezve. Ebből tehát következtetem, hogy az, aki a végső **harcban hazájának igazán szolgálni akar, annak addig** csatatéren kell élnie, és így oly tapasztalatokat szerezni, amiket semmi akadémiában tanulni nem lehet. Például felhozhatnám az osztrák tisztikart, mely theoreticailag magasabb lábbon áll, mint a francia, de csatatéren mégis rövidebbet húz a franciák ellen, miután ezek folytonos harcokban, Algírban, Crimeben etc. oly harcrouinet nyertek, amit semmi

53 Doggenfeld. Vetter Antal, korábban cs. kir. tiszt, a szabadságharc altábornagya, egyik ismert és kiemelkedő katonai vezetője. A szabadságharc bukása után egy ideig az országban bujkált, csak 1850-ben sikerült kimenekülnie Hamburgba. A cs. kir. pesti katonai törvényszék in contumaciam halálra ítélte, és a halálos ítéletet jelképesen végre is hajtották. Hamburgból Párizsba, majd Londonba ment, ahol kapcsolatba került Mazzinival és tagja lett a Magyar Szociális Demokrata Egyesületnek. Megfordult Amerikában is. Kossuth megbízható híve volt az emigrációban. Az ő révén nyerte el 1860-ban az olaszországi magyar légio feletti főfelügyelői tisztséget. Főfelügyelőként az alapján véve helyes és szükséges intézkedéseket meglehetősen türelmetlenül, ridegen, ellentmondást nem tűrően és kizárólagosságra törekedve igyekezett megvalósítani, amivel nemcsak Sréter Lajos ezredes és Figyelmessy Fülöp alezredes parancsnokokat és más tiszteket sértett végig, hanem maga ellen hangolta Türr István tábornokot is, parancsnokát a piemonti XV. hadosztálynak, amelynek kötelékébe a légio is tartozott.

1861. április 23-án Nolában szabályos lázadás tört ki Vetter ellen: nyíltan megtagadták parancsai végrehajtását és azonnali lemondását követelték. A kialakult helyzet hatására Vetter másnap kénytelen volt lemondani a főfelügyelőségről és eltávozott a légio éléről.

Dr. Becke osztrák osztálytanácsos galaci jelentése szerint az emigráció vezetői a szárd kormány segítségével Gál Sándor mellett őt is bezáratták rövid időre.

A kiegészítés után visszatért Magyarországra. Az újonnan szervezett honvédségbe Ferenc József ellenzése miatt nem vették fel. Pozsonyban, majd Pesten élt; 1882-ben halt meg.

54 Óvárynak korábban Altstädter volt a neve. Kivülre más izraelita vallású tagja is volt a légiónak, így az első parancsnoka, Mogyoródy Adolf alezredes, a légio történetét megíró Kunfy Adolf, vagy Islery (Hirschler) Zsigmond százados.

55 A levél ezt követő része Kápolnai Istvántól származik. Kápolnai levélféte kezdő szakaszát a nyomozást végző hatóság a lap szélén függőleges irányú piros vonallal jelölte meg.

56 Barátaim barátai az én barátaim.

tudománnyal vagy vad bátorsággal pótolni nem lehet. Garibaldi harcedzett tisztjei (nagyobb része gyermekségétől fogva folytonos harcban élt) legyőzték a különben igen tudományos nápolyi tiszteket. Ha két hadsereg összeütközik és egyik sem harcedzett, a bátrabb fog győzni. De ha az egyik már hadjáratban részt vett, a másik még nem, mindég az első fog győzni, ha elemei talán természetöknél fogva gyávább[ak] is volnának. Ezek azon nézetek, melyek engem Amerikába vezetnek, t[udni]i[llick], hogy egykor annál hathatósabb részt vehessek a döntő harcban. Hazánk ügyes tisztekben nagy hiányt szenved. Létező tisztjeink előregedtek, a fiatalok megelégszenek avval, amit az osztrákoknál tanultak, (ami nagyon kevés). Mind a két rész pedig bátorsággal reményli pótolni tudatlanságát, de ez a felfogás is hamis, mert a tudománnyal párosult tapasztalás mindég legyőzte a pusztá, vad bátorságot. P[éldának] o[káért] Napóleon egy maroknyi katonasággal legyőzi a fanatizált mamelukokat, Julius Caesar a gallusokat, Nagy Sándor az ázsiai népeket, etc., etc. Én magam 1848/9-ben láttam bátorságot a magyar hadseregben, de mondhatom, hogy 59-ben az osztrák hadsereg épp oly bátorsággal harcolt. Én szemtanúja voltam a turbigói, magentai és solferinói csatáknak, és mindenütt bátrabbaknak találtam az osztrákokat, de a vezetés ügyesebb volt a franciáknál, és így győztek. Ezekből tehát következtetem, hogy magyar tisztjeinknek kötelességök volna a harcot felkeresni és belőle tanulni. Én pedig minden intelligens fiatal embert tisztnek tekintek, mert a szükség őt mindenestre ezen polcra fogja emelni. 48—49-beli tisztjeinknek nagyobb része előregedett és többé nem való fiatal, életdús hadsereg élére, amellett, aki belőle el nem öregedett, felejtett. Itt ki nem veszem azokat, kik Törökországban voltak, mer ők ugyan katonai létszámhoz tartoztak, de soha katonát nem vezényeltek (kivéve 8-at vagy 10-et). A Garibaldi-hadseregben volt magyar tisztek közt talán 15 jött csakugyan ellenség elejbe, a többi Nápolyban, Casertában mulatott.

Míndezekből tehát igen könnyen lehet következtetni, hogy a hazában és külföldön létező 5000 honvédtiszt közt talán 500-at sem lehet igazán használni a hadseregnél, pedig M[agyar]o[rszágnak] legalább 6000 jó tisztre van szüksége. 500 talán még kikerül a volt osztrák tisztekből, ötezret a fiatal intelligenciából kell választani!! Ezeket mind előre bocsátottam, miután Pista barátunktól hallottam, hogy Amerikába való menetelünket honunkban kalandvágnak nevezik, és be akartam bizonyítani, hogy nemzetünk azon részének, mely fegyverrel akar egykor hazánknak szolgálni, és nevelésénél fogva hivatva lesz tisztséget elfoglalni, minden igazságos ügy melletti háborút önoktatásul kellene felhasználni. Hazánknak nincsen katonai akadémiája, de a világon mindég van háború. Menjen oda, tanuljon, a csatában praxis által, a szünetidőben könyvekből, és ha egykor a véres kard hazánkban körülhordatik, nyugodtan húzhatják kardjukat, meg lévén győződve, hogy annyit tanultak, amennyit lehetett.

Bocsánatot kell kérnem, ha önt mindjárt első szellemi találkozásunknál untatom, de előre bocsátottam, hogy rossz oldalaim is vannak (mégpedig igen sok) és így már legalább eggyel megösmersedett. A többieket már ezen levéllel nem akarom ön előtt elárulni, és feltevéni, hogy rossz néven nem veendi, ha máskor újra egy firkálással untatom, befejezem a jelenlegit, igen sajnálván, hogy tettelegesen jobbomat nem nyújthatom önnek, kiről Pista barátom annyi szépet mondott, de reménylem, hogy a jövő nyújtandja az alkalmat arra, amit a jelen tőlünk megtagad. Addig is maradok önnek barátja

Kápolnay Pista.

A levél 6. oldalának a szélén a következő, Göczétől származó szöveg található: Szécsy—Kelendy szép nevek, de már vannak a hazában, válassz valamely ősmagyar nevet pu. Zomotor. (Falu Bodroglőzön.)

O betűvel jelölt levél.

RADETZKY FELDINSTRUKTIONJA MAGYAR FORDÍTÁSA, MAGYAR—
ANGOL, ILLETŐLEG MAGYAR—OLASZ NYELVTAN ÉS SZÓTÁRAK
MEGKÜLDÉSET KÉRI

Acqui, 1862. március 9.

Kedves Gyulám!

Legutóbbi leveledet f. hó 2-án kaptam meg; az abban írt szilárd elhatározásodat vártam és nem csalatkoztam benned.

Mint már az ugyancsak 2-án küldött arcképem boritékára írt sorokból megértheted, hogy mielőbbi kijöveteled kívánatos volna, úgy jelenleg is csak ezt írhatom. Ugyanis: az A-ba⁵⁷ menetelünkről, mint utolsó rimediumról⁵⁸ nem szüntem meg gondolkodni, azonban majdnem bizonyos vagyok benne, hogy *erre nem lesz szükségünk*. Úgy látszik, az eddigi türelem, s kitartás gyümölcsei már mégis érni kezdenek. Légy tehát bizalommal!!!

Ily viszonyok közt elkerülhetetlenül *szükséges* volna *mielőbbi kijöveteled!* Többet írnom erről *nem lehet!*

Ha csupán mirajtunk álland, május 1-ig várunk rád, s ha május 1-én itt nem találnál, akkor nem leszünk ugyan még A-ban, hanem talán valahol közelebb, valamely parancs következtében.

Kedves Gyulám, engedj meg, hogy egy kéréssel háborgassalak. 1-ször: légy szíves *mielőbb* megküldeni Radetzky Feldinstructiójának magyar fordítását. Hogy kapható, biztos vagyok benne, mert már egy példányt itt is láttam. Kérdezősködjél valamely ismerős tiszt, v[agy] altisztnél. Lehetetlen, hogy a könyvadások semmit ne tudnának e megjelent fordításról. Ha pedig semmi esetre sem lehetne megszerezni, **legalább a német példányt kérem**, mert nálam ugyan van egy német példány, de az az alezredesé, s vissza kell adnom.

2-szor: egy angol—magyar szótárt (gondolom Dallostól), mindenestre olyat, melyben a *kiejtés* is megvan.

3-szor: **egy angol—magyar nyelvtant.**

Ezek árát azonnal megtérítendem. Szeretném, ha ezenkívül küldhetnél még egy igen rövid magyar—olasz nyelvtant. Az olasz nyelvet már beszélem és írom, a helyesebb *stylus* végett azonban szeretnék **átlapozni egy nyelvtant.**

Várunk *magas* vendégeket!?, mindenek felett pedig én és Kápolnay, ki bárati tiszteletét küldi, várunk téged, k[edves] barátom!

Gábort, Vilmost, Gergelyt szívemből üdvözölve, rád az ég minden boldogító áldását kívánva

vagyok igaz, hű barátod
Pista.

K[edves] Gáborom! Azt hiszem, örökre nem váltunk el egymástól. Erősebb reményem most,⁵⁹ mint egykor, hogy egy boldogabb jövőben, jobb körülmények közt látandjuk egymást. Majd akkor sok beszélni valónk lesz együtt. Tarts meg tovább is szeretetben. Add át mély tiszteletemet szüleidnek. Testvéreiddel együtt csókol

szerető rokonod és hű barátod,
Pista.

R betűvel jelölt levél.

57 Az A betűvel jelölt helység valószínűleg a Felső-Olaszországban levő Alessandria, ahová a létszámában mintegy felére csökkent légiót 1862 augusztusában áthelyezték.

58 Remédium: jogorvoslat, orvosság, segítség. Itt: lehetőség.

59 A szövegben eredetileg reményebb áll.

TÁJÉKOZTATÁS A MOGYORÓDY ADOLF TELEPPARANCSNOK ÉS KUN BÉLA HUSZÁRKAPITÁNY KÖZTI VISZÁLYRÓL; A TISZTI TELEP TISZTJEI EGY RÉSZÉNEK LEKÖSZÖNÉSÉRŐL; KLAPKA INTÉZKEDÉSEIRŐL A REND HELYREÁLLÍTÁSÁRA

Vercelli, 1862. április 17.

Kedves Gyulám!

F. hó 11-iki leveledet vettem. Hogy most Vercelliben lakom, annak következő történet az oka.

Az Acqui-i tiszti telep mintegy 80-ból állott, négyen ezek közül azon ürügy alatt, hogy a szegényebb emigransokon segítsenek, ui. Somogyi, Perczel, Lutyinszky és Kovács Leó⁶⁰ elég szemtelenek voltak egy collectiot nyitni, melyre a földben még nők is adakoztak. Az említett négy gazember a beszédett pénzt elsikkasztá, elkölté, minek 4 hónap múlva nyomaira jövén a tisztikar, nem késett egy tiszti comissio által vizsgálat után őket elítélni, kérvén a teleptől eltávolításukat. Az említett négy egyén azonban Mogyoródy (egy kikeresztelkedett zsidó, kár, hogy ily egyének alkalmaztatnak főképp ily fontosabb helyekre⁶¹) alezredes telepparancsnok személyes barátjai levén, ez által pártoltatának, ki is evégett egy általános tiszti gyűlést hirdetett, gondolván, hogy ezáltal valamiképp megmentendi őket. Eközben történt, hogy Kun Béla,⁶² huszárkapitány 48—49-ben és Garibaldi alatt is, *privative* meglátogató Mogyoródyt. Alig hogy hozzá belép, azzal támadja meg: „hallom, hogy kapitány úr a tiszti gyűlés elnökévé akar feltalakodni”, mely kihívásra ez azt feleli, hogy alezredestől nem várta volna e megtámadást. Ő különben nem akar elnök lenni, sőt az alezredest ajánlotta erre, és sajnálja, hogy ily szemtelen hazugságoknak az alezredest hitelt ad. Mire az alezredest állásáról megfeledezvén, így tört ki: „hallgasson, haszontalan, semmirevaló ember!” Ezt Kun el nem tűrhetvén, viszonzá neki, mire az alezredest felbőszülvén, gazembernek nevezé a kapitányt, mit ez visszautasítván kihívá az alezredest, addig is, míg párbajsegédeit hozzá küldéné. Erre a szobában levő adjutánsának e nem tiszthez illő foglalkozást parancsolja: „Werfen Sie den Kerl hinaus!!!”⁶³ mit azonban ez nem teljesített. Kun ezt felelé: „engem életemben még senki ki nem löketett, hanem, mondá — pár percig fel s alá sétálván — most megyek magamtól, miután itt úgysem akarok maradni.” Az alezredest még sem úri emberhez, sem tiszthez nem illő minden szitkokat kiabált még utána is, és tüstént kiadá a rendeletet, hogy Kun házfogságban maradjon.

Becsületes ember ily privát szóváltást párbaj útján intéz el, ezt azonban a gyáva alezredest nem tevé.

Hivatalosan véve a dolgot, Mogyoródy okot adott az insubordinatióra,⁶⁴ Kun pedig ennek következtében azt elköveté.

Mogyoródy azonnal bement Turinba és hazugsággal és azon hamis relatioval, mintha Kun életére tört volna, s őt megölni akarta volna, gyalázatosan megcsal-

⁶⁰ Valószínűleg Somogyi Gyuláról és Perczel Rudolfról van szó, akik mindketten légionista tisztként szerepelnek Ács Tivadar légionista életrajzgyűjteményében.

Lutyinszky László az osztrák hadseregből dezertált; a magyar légio főhadnagya volt. Földváry Károly 1863. március 10-i levelében azt jelentette róla Türnek, hogy beadta a demissióját, és értesülése szerint Lengyelföldre távozva 1863. február 25-én elesett.

Kovács Leó 1860-ban letette a cs. kir. rangját és 2 évi szabadságot kérve elment Piemontba. Gennába érve Cosenz tábornoknál jelentkezett, aki főhadnagyként felvette az expedíciójába. 1860. július 4-én Palermóba érkezett; századosi rendfokozattal részt vett a Bourbonok elleni harcban. A Garibaldi-légio feloszlátása után a magyar segélyszeregben szolgált Nolában, majd Acqui-ban. Girezy őrnagy által aláírt jellemzése szerint erkölcsi magatartása jó, katonai képzettsége igen jó. A légióból kiválva Németországban élt.

⁶¹ A kétségtelenül hazafias és haladó gondolkodású Gőcze a jelek szerint — miként ezt már Óváryval kapcsolatban is láttuk — nem volt mentes antiszemita előítéletektől. Mogyoródy Adolf alezredest, a légio első parancsnoka, Garibaldi mellett hősiessen harcolt, meg is sebesült. Telepparancsnoki tevékenységével nem volt valamennyi tiszt elégedett, azonban voltak olyanok is, akik a légio feletti parancsnokságot 1862 végén átvevő Földváry Károly ezredest ellen tüntetve Mogyoródyt éltették.

⁶² Huszárkapitányként részt vett a szabadságharcban. Osztrák fogságba esett, ahonnan Budavár ostromakor visszaszökött. A szabadságharc bukása után besorozták a cs. kir. hadseregbe, ahol 9 hónapig szolgált. 1861-ben a magyar segélyszereg vezérkarában tartották nyilván századosként.

⁶³ Dobja ki a fickót!

⁶⁴ Függelemsértés

ta az olasz ministeriumot és a magyar comitét, Kossuthot és Klapkát, kieszközölvé a ministeriumtól a jogtalan rendeletet, mely szerint Kun kapitány, ki harcolt Magyar- és Olaszhonért, kit nemes és becsületes embernek ismert mindenki, mint egy rabló börtönbe vetettet, de mi több!, mit a rablóval sem lehet tenni: *vizsgálat* és *kihallgatás* nélkül csendőrkkel Svájcba deportáltatott.

Mi, kik magunkat valljuk lenni a **szabadság harcosainak**, ily nyomorult eljárást nem tűrhetvén, 52-en (ezek közt 23 osztrák tiszt, a többi honvéd és garibaldinus) sürgönyt küldtünk Turinba Klapkának, hogy ha Kun Svájcból vissza nem hozatik, *törvényes* vizsgálat alá nem helyeztetik és Mogyoródy azért, hogy mind a ministeriumot, mind Klapkát megcsalta el nem üzetik, becsületszavunkra fogadjuk, hogy dimissionkat benyújtjuk. Erre Klapka egy comission kiküldött, 3 honvéd ezereadesből állót,⁶⁵ megvizsgálni a dolgokat, kik is tüstént tisztgyűlést hirdettek, melyre mi becsülettel meg nem jelenhettünk, nehogy egysorban kellessék állnunk a már comissionaliter elítélt 4 pénzsikkasztó gazemberrel. Erre Klapka maga kijött és hívatott bennünket. Mi felelénk ezereades küldöttjének, hogy jól tudjuk, hogy Mogyoródy Turinba azt hazudta, hogy mi osztrák érzelműek vagyunk, hogy köztünk osztrák pénz működik, hogy Crouy-sták⁶⁶ vagyunk, hogy a comité ellen fellázdattunk, hogy e gyalázatos hazugságok nyomán mi ellenünk is elfogatást kért, mit azonban nem kapott. Mi azonban folyvást és mindig engedelmeskedünk a magyar comitének, Klapka tábornoknak és mint a comité tagjának, sőt egyedüli bizalmunkat benne helyezzük, de sem ő mint első magyar tiszt, sem mi nem állhatunk egy sorban tolvajok és gazemberekkel. Addig tehát, míg a négy gazember eltávolítva nincs, nem jelenhetünk meg becsülettel a tisztgyűlésben. Különb mint dimissionkat benyújtottak *ezen teleptől* (nem magyar tisztgyűléstől) és mint privát emberek a m[agyar] comitének mindig engedelmeskedni fogunk, mely egyedüli kapocs és képviselő nemzetünk és más kormányok közt!

Mire Klapka izené: önök nekem feltételeket szabnak. Én, mint tábornok, önökkel *transactiókra*⁶⁷ nem léphetek, s így dimissiojukat elfogadom. Ezt mi megköszönnév, Klapka megengedé, hogy privative meglátogassuk, mely látogatáson sajnálatát fejezé ki az eseményen. Tudja — úgymond —, hogy barátjai ellen hozza ítéletet, de ő, aki 48—49-ben hadtestet vezényelt, most magának *conditiókat*⁶⁸ szabni nem engedhet, különben moraliter megölné magát. Dimissionkat el kellett fogadni a formalitás kedvéért. Kun után telegrafirozott, de már nem tudták hol van? A négy gazember még az nap elcsapatott, s miután Mogyoródy, ki mindezek szerzője volt, nem bírt annyi becsületérzéssel, hogy dimissioját benyújtotta volna, Klapka megküldte azt neki. K[lapka] ígérte, hogy sorsunkért mindent el fog követni. K[edves] Gyulám, meg lehetsz győződve, hogy Acquiban csak a seggnyalók maradtak, kiknek a pénz istenük! Mintegy 18 maradt Acquiban, a többi imitt-amott szabadságon volt. Mi 52-en különböző városokba beosztattunk, mint emigránsok 1 1/2 francs napi segéllyel, Klapka azonban tegnapelőtt kieszközölte, hogy 2 francs-ot kapjunk, és hogy lakhassék ki-ki ott, hol neki tetszik. Én tehát e napokban Turinba fogok menni, hol Kápolnay is van és több barátaim. Privative üzeneti Klapka, hogy engedelmeskedjünk az olasz kormánynak és el fog követni mindent, hogy mielőbb beosztasson, mert úgyis rendbe akarja hozni a legio és depot dolgát. Jól tudod, hogy a legio legénysége kevés, ez tehát nem fizikai erő, a moralis erő pedig a tisztikarban volt, mely imponált az osztráknak, és ez most széjjelzilálva! Jól tudja ezt Klapka és azért mondja, hogy csak legyünk türelemmel, ez így nem marad. Én tehát azok közé tartozom, kik mind a legiót, mind az emigratiót meg akarják óvni a felbomlástól, és bízom a nemes, igazságos és nagylelkű Klapkában!!! Sőt hiszem, hogy ez erélyes fellépés nemcsak tanu[!]ságul, de szent **ügyünk sietetéséül is szolgáland!** Az olasz kereskedő nép, hiába egy krajcárt sem lök ki.

65 A Klapka elnökletével működő bizottság tagjai Szodtfriedt Nándor, Telkessy József, Kiss József ezereades és Verdóssy őrnagy volt, ez utóbbi helyett azonban mást rendeltek ki.

66 Az eredetét az Árpádoktól származtató és a magyar trónra igényt tartó Crouy-Chanel-család követőiről van szó.

67 Egyezkedésekre

68 Feltételeket

Mi szándéka van, nem tudni, de hiába nem fegyverkezik és nem tartja a le-
giót és emigratiót.

Hogy a harc ki fog törni, *az bizonyos!* De **hogy** mikor, azt maga Napóleon sem tudhatja, mert ez az események folyásától függ. K[edves] Gyulám vannak itt dolgok, miket megírni lehetetlen, miket látnod kell. Azért legtisztább lelkiismeretem szerinti tanácsom az, hogy **jöjj** ki, mindenestre legkésőbb 1-ő májusban, úgy, hogy 3-án, 4-én Turinban várhassunk, hol tudakozd nevemet a *Porta di Genova* vendéglőben. Én a napokban Turinba teszem lakásomat. Ha a különben bizonyos háború még a jövő évig elmaradna talán a készülétek miatt, úgy vagy itt bevárjuk azt Olaszthonban, vagy Amerikába rándulunk, mint már ezt tudod.⁶⁹ Nekem és Kápolnaynak ez szilárd célunk. Remélem te is barátom maradsz és barátunk leszel!!! Én talán még ma, vagy holnap megyek Turinba. Ha netalán Garibaldi egy operatiót kezdene Montenegró v[agy] Görögországba, vele tartandunk. Általában az utóbbi napokban *itt* nagy érdeket gerjesztettek a törökországi események. Röviden tehát, **jöjj** ki, *ha lehet, rendes útlevelel*, és győződj meg már a dolgok állásáról saját szemekkel. Egy 24 óra alatt orientálhatod magad azon dolgokról, miket hasztalan írnék ívekre, aztán tőled függ, *ismét elválsz é tőlem?*, visszamenvén Magyarországra!, vagy türelem és reménnyel *itt* maradsz barátaid közt. Ha kijössz, azonnal beszélünk **Garibaldi, Kossuth és Klapkával**. Mi tehát május 3-a—4-e körül Kápolnayval Turinban várni fogunk.

A Radetzky Feldinstructiót már megszereztem, tehát ne adj ki érte pénzt. Írtam azonban Emich Gustáv könyvkereskedőnek egy magyar—angol szótárért, melyben a *kiejtés* is megvan. Ha még nem küldte el, kérlek vedd át tőle és hozd el. Jó volna, ha hozhatnál egy magyar—olasz nyelvtant és szótárt is. Az olasz nyelvtant én már bírom, azonban szeretném minél tökéletesebben bírni. Idáig csak praxisból tanultam, szeretném átolvasni egyszer grammaticáját,⁷⁰ a helyes syntaxis⁷¹ végét.

Megkaptad é arcképemet? Gábort, Vilmost, **Gergelyt** tisztelem. *Kérlek, ne mutasd senkinek jelen leveletemet, mert csak magadnak okoznál bajt!* Légy óvatos elindulásodnál! Addig egy levelet is útnak indíthatsz Turinba címezve, poste restante.

Vercelli, hol most vagytok, az Alpesekek tövében fekszik, nem messze Novarától, hol te is valál 2 év előtt.

Bármennyire is óhajtanálak látni szép nemzeti öltönyünkben, mindazáltal tanácslom, hogy **francia ruhában** jöjj, mert különben tudod, hogy mindenütt hercegnek néznek és kétszeresen fizettetnek mindent, és különben is bámultatás kellemetlenségének tennéd ki magad. Mint hallom, nemrég Párisban egy fiatal ember után a gyerekek futottak az utcán, levén sárga atillában, piros nadrágban, kócsag tollasan. Si fueris Romae, etc.⁷²

Óváry Nápolyban van feleségével.

Akarod é tehát barátodat és elvtársaidat meglátogatni — tőled függ. Mi türelmetlenül várjuk, hogy mielőbb keblünkre ölelhessünk Kápolnayval. Addig is hát óvjon meg mindentől a magyarok istene, ki vezéreljen mielőbb hú barátod szerető keblére.⁷³

G[őcze] Pista

Q betűvel jelölt levél.

69 Kápolnai István nem ment Amerikába, Gőcze viszont a légióból való távozása után valóban beváltotta tervét. Beutazta Brazíliát és úti élményeiről a bevezetésben említett könyvében számolt be.

70 Nyelvtan

71 Mondattan

72 Latin mondás. Si fueris Romae, romano vivito more — Ha Rómában vagy, élj római módra.

73 A külső borító lapon a következő szöveg áll: Kérlek k. Gáborom, légy szíves e levelet átadni *Szécsy Gyula* kedves barátomnak Pesten.

KÖZLI, HOGY ELHAGYTÁK ITÁLIÁT ÉS GENFBEN EGY HETENKÉNT
MEGJELENŐ KATONAI SZAKLAPOT SZÁNDÉKOZNAK KIADNI

Genf, 1862. augusztus 15.⁷⁴

Kedves Gyulám!

Tavaszkor tett ígéreted folytán vártalak 1-ő májusra, de nemcsak, hogy mind ez ideig hasztalan vártalak, de sőt azóta egy levelet sem írtál.

F. hó 23-án elhagyánk Olaszhont, és Horváth Imre és Kápolnayval Genfbe tevénk át lakhelyünket.

Kápolnay ugyanis, mint az ide zárt programból⁷⁵ látható, egy magyar katonai heti szaklapot adand ki, Horváth adja hozzá a tőkét.⁷⁶

Röviden írok, mert sok dolgunk van, s mert megbízott barátom vagy.

A lap sokoldalú és kitűnő lesz, mondhatom.

Kérlek tehát, mint régi jó barátomat mindent elkövetni, mit befolyásod megenged, hogy lapunknak megérdemlendő pártolást, és minél több előfizetőt szerezz!

1-ő májusra a színház erkélyére meg nem jelenhettem, mit igen sajnálok, de nem függött tőlem, hanem a körülményektől.

Szép volna, ha Genfben meglátogatnál bennünket!!!

Többeknek is írtunk e lap érdekében privát levelet.

Írjál!!!

Szerető hű barátod
Gócze István.

Emődy Dániel úrnak is írtam. Légy szíves vele beszélni, ha lenne szíves a Pesti Naplóban, vagy más hírlapban 1-ő szeptemberben megindítandó lapunkról pár sornyi hirdetést írni!⁷⁷ Ezenkívül a körödbe eső előfizetések mielőbbi beszedését baráti szeretetedre bírom.⁷⁸

S betűvel jelölt levél.

HORVÁTH KÁROLY VOLT HONVÉDSZÁZADOS LEVELE SOMOGYI
JÓZSEF VOLT HONVÉDTISZTNEK, AMELYBEN TÁJÉKOZTATJA A LÉGIÓ
ÉS A CUNEOI TISZTI SZÁZAD HELYZETÉRŐL, MINŐSÍTI AZ EMIGRÁCIÓ
ÉS A LÉGIÓ VEZETŐIT, TOVÁBBÁ HANGOT AD MEGBÁNÁSÁNAK,
AMIÉRT BELÉPETT A LÉGIÓ KÖTELEKÉBE⁷⁹

Alessandria, 1863. június 18.

Kedves jó Barátom!

Tudtoddal ugyan, de búcsúzatlanul hagytam el az oly hön szeretett baráti körödet —, melyért bocsánat — s evvel együtt az annyira imádott magyar hazát, mely csakis nekünk osztlékunk, kidobva magamat és családomat a hon-

74 A levélben: nyárutó.

75 A hivatkozott program nincs a levélhez mellékelve.

76 A mondat befejező részét: „munka főleg most, a lap kezdetével igen sok van.” a levél írója tintával áthúzta. A lap kiadásához szükséges tőkét adó Horváth Imre valószínűleg azonos a volt légionista Horváth Imrével, aki 1864-ben Genfben élt és irodalommal foglalkozott. A lap további sorsára vonatkozóan nincsenek adatok.

77 A márciusi ifjúság 1848-as mozgalmában résztvevő Emődy Dániel jogtanárról van szó, aki belső munkatársra és néha vezércikkírója volt a Pesti Divatlapnak, a Pesti Hírlapnak és a Magyar Néplapnak, a Pesti Napló szerkesztésében pedig részt is vett. A kért hirdetés meg is jelent a Pesti Napló 1862. évi 225. számában.

78 A külső borító lapon a következő címzés található: *Szécsy Gyula* barátomnak *Pesten*, ott, ahol?!

79 A 8. tintával frott oldalból álló levél külső borító lapján a következő címzés található: All stimatissimo Signora il Signore *Somogyi Josef* in contrada gróf Sándor No. 10 *Pest* in Ungheria

A levél a Militär-Bezirks-Gericht által készített pallumban van, amelyen a következő megjegyzés található: „Brief an den Arrestanten Josef Somogyi mittelst Post am 23. Juny 863 eingelangt, und wird dem Jámbor-Somogyischen Untersuchungsact gebracht.”

talanság epesztő nyomorába, anélkül, hogy meggondoltam volna vándorlásom sajnós következményeit; hittem a hazánkba s úgy körünkbe is kívülről befolyt csábító tette felhívó nyomtatványoknak. Azon kecsegtető remények között utazván a Délolaszthonban létező magyar nevet viselő legiohoz, hogy csakugyan még szerencsés leendek utolsó perceimet is a haza szent oltárára szentelve annak boldogságáért feláldozhatni, de fájdalom! mivel mind ezen lelkes készségem úgy tölem, mint minden becsületes, hazáját híven szerető magyar hazafitól itt külföldön megtagadtattott, és a hazánk boldogságát csak szájukon hordozó nagy hazánkfiai mostoha kezei által elraboltattott, mely tény — úgy hiszem — hírlapilag már tudatva is vagyen előttetek, melyet itten — rövid kívánván lenni — csakis némüleg érintek.

Még 1862. nyárhó 10-én megérkeztem Nocerába a magyar legiohoz, mikor éppen a legnagyobb elégtelen zavarok voltak szőnyegen.⁸⁰ Itt találtam összpontosítva az egész légiót teljes számában, a tisztikart, általában, a honvéd, akkor mint aggregált tisztek,⁸¹ úgy a mintegy 800 főnyi intelligens honvédek által kigúnyolva, üldöztetve, nyíltan kipaquilisálva,⁸² mely eljárásnak nyomába — senki által felvilágosítva — nem tudtam jönni. Csupán annyit vehettem ki a sok panaszokból, hogy egyen egyről mindenkinek az előljárók ellen panaszos sérve vagyon, mely sérveket a külföldön létező hazánkfiaitól orvosoltathatni nem reménylik. Tehát ők távozni óhajtanak azon testületből, melyet nem magyarok, nem katonák, nem ember bánás móddal bíró tisztek vezényelnek, hanem igen! durvák, haza s nemzet csalók, idegen ajkúak, nemtelen jelleműek, s éppen olyanok, akik csak zsoldot és botot esmernek, kiknek a szabadság rém! Annyival inkább a magyar haza érdeke nem esmeretes előttek, hiszen ők csak az ellen harcoltak, boldogságért pedig soha, vagy éppen nem is fognak harcolni, s mondom, azon testületből, mely csak az emberiség és a polgáriasodott Európa romlására van felállítva, hol minden gaznak menedék helye vagyon, és ezt csakis úgy érhetik el, ha fegyverüket lerakják, mi nyárhó 18-án meg is történt.

Látván ezt, ha útiköltségem lett volna, azonnal vissza térek, e pedig hiányozván, tehát kívántam is bévárnai a legio ezen zilált helyzetének kimenetelét, béosztottattam magamat Károly fiammal együtt mint közkatona a legio köribe, és mint ilyen szolgáltam augusztus hó 12-éig, mikor is felsőbb rendelet nyomán az egész fegyvertelen legio mint fogoly a középolaszthoni Alessandria várerődbe szállítottattott. Itt Türr feloszlattnak s egyszersmind újonnan szervezendőnek nyilvánította a legiot,⁸³ szidván, pizskolván az aggregált 48—49-beli szabad magyar honvéd tiszteket, reájok háritva minden kitelhető aljas, rágalmazó bűnöket, nem tekintve az általa polcra emelt sok idegen ajkú, az osztrák seregéből álladalmi pénzek elparazlásáért, Magyarhonban cassa rablásokért ide szökött jellemtelen tisztek nemtelen aljas eljárásokat, a honvédekkel embertelen bánás módokat, katonai tapintatlanságukat, hanem a legioban többé maradni nem akaró magyar honvédeket százanként küldötte a szárdinai szigetre, úgy minden erődök casamatáiba fogságra, egyszóval egy hó alatt eltöltött minden tömlöcöket az Olaszföldön becsületes magyarokkal, s ki csak halálos sérvét helyes okokkal támogatta, azokat táblabírónak, procurátornak gúnyolva szidott el magától.

Nyomozó bizottmányt állítottott össze tapasztalatlan egyénekből,⁸⁴ amely bizottmány végre is eredmény nélkül oszlott fel, anélkül, hogy a felhozott sérvek

80 A rossz bánásmód, a durvaság, a megalázás, a legénységgel való törődés hiánya, a rossz ellátás, a megerőltető szolgálat, de főként a légió nemes célkitűzései és a tényleges állapotok közötti ellentét következtében kitört elégedetlenség hatására 1862 nyarán igen sokan elávoztak az Ithász Dániel ezredes parancsnoksága alatt álló légióból. A Nocerából Nápolyba szállított légionisták egy részét a Forte del Carmine börtönbe vetették, néhányukat pedig Szardínia szigetére deportálták. E tarthatatlan helyzet hatására került sor arra a nyílt lázadásra, amelynek eredményeként a gyalogzászlóalj 3. százada július 18-án letette a fegyvert és megtagadta a szolgálatot mindaddig, amíg a Nápolyban letartóztatott légionistákat szabadon nem bocsátják.

81 Az altisztként vagy közlegényként szolgáló tiszteket nevezték így.

82 Kigúnyolva

83 A légió feletti főfelügyelettel megbízott Türr István tábornok 1862. augusztus 18-i napiparancsában közölte a légió feloszlatását és egyidejű újjászervezését. A további szolgálat feltétele az egy éves kötelező katonai szolgálat vállalása volt.

84 A gróf Bethlen Gergely tábornok elnökségével működő bizottság tagjai Szodtfriedt Nándor, Telkessy József, Csudafy Mihály és Kiss József ezredesek voltak.

orvosoltattak volna, s a megtörtént szennyet, melyet a tiszt kar okozott s hozott a testületre, s ezáltal a nemzet és haza rovására, bár némüleg is letörlősz-tették volna, hanem aki gaz volt, megmaradott becsületesnek, s ha vagy egy becsületesnek találtatott a volt tisztek között, azok elkergettetek. Helyökbe léptettek az adósság csinálók, nem magyarok, örökké a szabadság ellen harcolók, osztrákoktól cassákkal megszököttek, s aki pedig a legioban tiszt vagy harcos éppen becsületes volt, megmaradott a tömlőcbe, vagy ha ott nem, valahol az ország szélén üldöztetve emigratioba úzetett 15 krajcár napontai díj mellett, amely összeg még reggelire is kevés. De mi borzasztóbb! Türr azon harcosoknak, kiknek valami kézi mesterségek volt, megtiltotta dolgozhatnia, sőt egész Olaszthonban értesített minden polgári előljáróságot, hogy a magyar kézi művészeknek nehogy munka adassék, sőt attól, inkább mondvá, annak gyakorlásától egyenesen eltiltassék, mert csak éhség által lehet őket kényszeríteni vissza jönni a legioba szolgálatba. E tény még ma is tény!, és oly igaz, mint az égen a nap, mégpedig a Türr és hozzátartozói ténye ez. Így bánnak a magyarokkal Olaszföldön a híres nagy hazánkfiak, kikbe helyeztük bizalmunkat egykor, azok vissza éltek s élnek mivelünk, vissza a nemzet és haza dicső hírnevével; hanem minden szentet, a hazaszeretetet lábbal tapossák, annak gyermekeit üldözik, nyomorokkal terhelik; hanem pártolnak minden nem magyart, Magyarhonba békereszteltet. Mondhatom, hogy itt is boldog, aki nem magyarnak született.

Egynéhányunkat, kik még nem voltunk meggyőződve a túlírt s jellemzett hírneves előljáróink nemtelen eljárásokban és hiúságokban, s minthogy sem jóban, sem rosszban nem vettünk részt, méltóztatott Türrnek egy Cuneo nevű városban egy Szodtfriedt⁸⁵ nevű ezredes vezénylete alatt egy tiszt századot felállíttatni, hová el is küldött, de nagyon kevés honvéd tiszteket, hanem igen küldött idegen ajkúakat, kik papákat, oroszokat és zsarnokokat szolgáltak, kiknek a szabadság és hazaszeretet nem érdem, s nem is azért jöttek ide, hanem egyszerűen azért, hogy szoldot húzhasanak és tiszteknek elesmertessenek, amelyben csilloghasanak. Igen, ilyenek összpontosítottak Cuneóban. Szodtfriedt ezredes által is minden magyar honvéd tiszt üldöztetett, mely által osz-tán békövetkeztek a zavarok, egymás elleni intrigac a sok sehonnaiak résziről, a polgárokali visszaélés, adósság csinálás a magyar nemzet becsületére, a tiszt század cassájávali megszökés, s ennek következtében jönnek a bebörtönöztetések, számkivetések, üldöztetések, amely aljas tények az egész legiora kiterjednek, mely által a legénység erkölcsében teljesen megromlott, úgyannyira, hogy ritka a becsületes ember az egész testületben.

A legiotól is minden becsületes magyar tiszt vagy fogva van, vagy elbocsátását vette ki. Földváry Károly,⁸⁶ ki inkább béillenék egy szegedi cambiátorhoz

85 Szodtfriedt Nándor ezredes neveztek kia Cuneóban felállított tiszt század parancsnokává.

Szodtfriedt a szabadságharc kitörése előtt a cs. kir. utászkar főhadnagya volt; tanár a tulni utászkolón. 1848 nyarán századossá előléptetve a rákok elleni hadjárat utász munkálatait vezette, majd október végén Pesten szervezte az 1. utász zászlóaljat. 1848/49 telén — Görgei hadseregébe oszta — több csatában vett részt. Buda bevételé után a tartalék utász zászlóalj szervezésére kapott utasítást, ehelyett azonban nyugdíjazását kérte, amit alezredesi rendfokozattal meg is kapott. Csatlakozott a világsi kapitulációhoz. 1850-ben golyó általi halálra ítélték, amit Haynau kegyelemből 4 évi várfogságra enyhített.

1862-ben lett tagja ezredesi rendfokozattal az olaszországi magyar légiónak.

A kiegyezés után hazatérve mérnökként a vasútnál és folyamszabályozásnál dolgozott.

86 A szabadságharc honvédezerede, sok csata hőse, a 3. zászlóalj parancsnoka volt. Az aradi cs. kir. rendkívüli katonai törvényszék egykori kvietált cs. kir. tisztként golyó általi halálra ítélte, amit 18 évi várfogságra változtattak át. 1850. május 12-én legfelsőbb elhatározással kegyelemben részesült. 1852-ben a nagyszabani katonai törvényszék azzal a gyanúval indított ellene eljárást, hogy részt vett Török János professor erdélyi szervezkedésében, 1854-ben azonban bizonyítékok hiányában felmentették. Rövid ideig tartó salzburgi internálás után engedélyezték, hogy Apátfalván telepedjen le, ahol az érdekekben közbejáró testvéreinek, Lajosnak, porcelán és kőáruyára volt. Worafka kormánytanácsos jelentése szerint (Somogyi, 278. sz.) ott élt 1862 őszéig, ekkor Svájcba, illetőleg Itáliába ment, ahol átvette a légio parancsnokságát.

A légio parancsnoki tisztségét ő töltötte be a leghosszabb ideig. 1862. december 1-én vette át Telkessy József ezredestől a légio parancsnokságát és 1867. február 10-én ő jelentette parancsnokként Türrnek a magyar segélyserg felosztását. A légiónban vaskézrel igyekezett rendet teremteni és a fegyelmet fenntartani, ami sokaknak nem tetszett, de az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy Földváry az eszközeiben nem volt válogatós, nem riadt vissza a durvaságtól, önkényeskedéstől és a terror alkalmazásától sem. Az emigráció vezetői méltányolták a parancsnoki ténykedését. Kiválóan minősített szolgálataitért tábornoki kinevezésre kívánták felterjeszteni, ezt azonban az olasz hadsereg leszerelése nem tette lehetővé. Tévénységét az olasz kormány a Szent Mór és Lázár lovagrend parancsnoki jelvényének odaítélésével ismerte el.

A kiegyezés után hazatért, Ceglédén telepedett le. 1893. december 14-én halt meg.

[cambiatore = pénzváltó?] kocsisnak, mint a legio parancsnokának, a legparasztabbul, tapintatlanul jár el a harcosok iránt; nemtelenebbül bánik, mint bármely bivalos bivalával hazánkban, kinek csak rágalom és aljas szavak jönnek ki száján, ki eladta bőrit és szabadságát zsoldért az olasz kormánynak, kinek csak a zsold és a decret kedves, mely miatt többen a harcosok közül is csoportosan szöknek, hová csak lehet, és inkább a mostoha börtönökben sínlődnek, mint hogy azon testületben szolgáljanak, amely az emberiség és a polgáriásodott Európa megromlására van felállítva, hová minden gaznak menekülése vagon, csak a becsületes van közöttök elveszve, üldözve.

A cuneoi tiszti század személyzete a sok aljas kihágásokért még folyó hó 8-án internáltatott egészen, külön-külön falvakban szét oszlatva Olaszthonban. Egyszóval kereken kimondva, mióta én a légio körében, vagy éppen körin kívül, közellétiben vagyok, nem voltam s nem vagyok egyébként szemtanúja, mint a gázságoknak előljáróink részről, nemzetünk és hazánk becsületibeni gyalázatos taposásnak, miért is az egész legio örökös zilált helyzetben vagon, minek következtében a magas kormány elhatározta folyó év augusztus hó 18-án egészen feloszlattani és létezését megszüntetni, annyival inkább, hogy a legénység is csak addig van kötelezve szolgálni. Miután mindezekben elég meggyőződést szerzettem magamnak, s hogy ne legyek több ily becstelen eljárásoknak szemtanúja, még folyó év mártius 19-én a tiszti századtól demissiomat vettem ki azon remény fejében, hogy fiamat is majd kiszabadítom a legioból, és így családommal együttesen ismét baráti körötökbe, az imádott hazába vissza térendek. De fájdalom! midőn folyamodtam Klapka tábornok úrhoz fiam elbocsátása végett, mert azt hívéim, hogy ő, Türr és Kossuth vezénylik a legiot, hát megdöbbenve kelletett hallanom, hogy nekik legkisebb befolyásuk sincsen a legiora nézt, miután ők a legiot a harcosok tudta nélkül közvetlen eladták az olasz kormánynak, s ezennel az olasz hadügyérségtől függ a legio, hová folyamodtam ugyan fiamért, hanem itt, miután Türr mézes beszédeivel lekenyerezte a harcosokat folyó auguszt hó 18-áig szolgálni, megtagadtatott fiam elbocsátása. Így tehát ez egyetlen boldogságom léve, mit még a szeretett hazának bent fel tudhatok áldozni, hát elhatároztam bevárni augusztus 18-át, és úgy fiammal együtt mehessek haza — haza — csak az imádott magyar hazába, vissza hagyva e gyalázatos emigratiói keserű életet, melyben a természettől kitelhető nyomorokban sínlődök.

Ebből látható, hogy sáfárkodott Kossuth, Türr és Klapka a nemzet és haza dicső hírnevével, hogy a magyar szülöttekkel. Aljasan eladták idegen hatalomnak, idegen, nem ésmert törvényeknek, idegen katonai rendszabályok alá vetették. A jellemtelen tisztikart ellátták szolgálai conventiókkal, királyi decretumokkal, hogy martirozhassák a szegény harcosokat, vethessék tömlőcökre minden legkisebb kihágásért, s ha valamelyik helyes panaszt emel a nemzet nevében, azt Földváry (a kocsis) hazaárulónak, bujtogatónak nevezhesse, rögtön aljas, részegen koholt vádokkal elárulva az idegen olasz katonai törvényszéknek átadhassa, melyet tett, midőn Alessandriából Anconába rendeltetett át a legio, Földváry, 78 harcost, 2 századost és egy hadnagyot, kik magyarok és csak magyarok akarnak lenni, szót emeltek a nemzet boldogságáért, szemükre hányták sáfárkodásukat, hátra hagyta fogságban a várerődben, oda dobva a katonai olasz törvényszéknek. De bezzeg a sehonnaiakat, az ő idegen tisztjeit, valamint magamagát nem hibáztatja azért, hogy hátra hagyott a polgároknál 12 000 forintnyi adósságot. Földváry maga is legalább részes ezen aljas adósságban mintegy 800 forintig. Ez bezzeg nem bűn előttük, mert ezt ők tették. De ennél még égre kiáltóbb gázságot követtek el a Türr és Földváry jellemtelen tisztjei. Azzal nem elégedtek meg, hogy a szállásukról korcsomák elöl, kávéházok elöl fizetetlenül megszöktek, hanem eladták a szállásukon levő idegen bútorokat, tehát kétszeres lopást és csalást tettek a nemes legio tisztikara. Ilyenekkel vezényli Földváry a legiot. Kossuth, Türr és Klapka isznak, hiszen ők elérték a „netovábbot”, a hozzájuk tartozók lopnak, csalnak, csak a magyarok nem, hanem az idegen ajkúak és kikereszteltek. Mert azért mondja becsületes hazánkfia, Pulszky Ferenc, Palóczy László és amerikai consul, Ujházy László, hogy

azon említett uraknak és a legio tisztikarának elkövetett gazságokat, ha az Adria fekete ironnyá válnék, sem lehetne leírni. Ebből tehát érthet mindenki.

Tehát bocsáss meg kedves jó Barátom!, hogy mind mostanáig nem írhattam. Nem, mert helyzetem volt olyan, hogy tisztán nem írhattam, osztán meghazudni nem kívántalak. Ezen állításomat bizonyítani fogja a véletlen jövő, de igen minden becsületes magyar, ki csak a legionál volt. Igen, majd a haza menendők, s igen, a becsületességökért bebörtönözettek. Így győződtem meg a csákokban, a kenyérkereső önéredekere fektetett csalfaságokban, s elérvén azt, hogy az embert még hősiessége is tévútra vezeti. Ennek következtiben határoztam el, hogy csak haza, haza és haza, de mindezek előtt, kedves barátom, egy szívélyes baráti kéréssem vagyon hozzád intézendő, melyet, esmerve nemes baráti lelkületedet, meg vagyok győződve, hogy nem fogsz megtagadni tőlem. Kéréssem a következőkben áll:

Szeretett jó Barátom! Egy általam már kiesmert s tökéletesen kipróbált hazánkfia, erdélyi eredetű székely nemes, marosvásárhelyi honvéd főhadnagy, Vas Sándor, ki miután szülői megyén lakván az oláhok között, csaknem egész családjával együtt áldozatja a 48—49-beli független, szent szabadság harcának, ki még az 1861-ik évben elhagyva a hazát a legiohoz jött, kivel megérkezésem alkalmával azonnal megismerkedtem, ki mindenekben segédem, útmutatóm. Egyszóval, teljes tiszta lelkű, rendületlen, hazaszerető jó barátom e percig, ki jövőre sem kíván körömtől megválni, kit csak becsületes magyar embernek tudok jellemezni, ki dacára, hogy főhadnagy és volt bérosorozott osztrák őrmester, kiképzett katona, mint közharcos lépett bé a légiohoz, s később mint őrmester híven, mint férfi szolgált a zászló alatt. Ki unszolásomra oda hagyva őrmesteri állását a cuneoi tiszti századhoz mint főhadnagy áttétetett, de csakhamar belátván a békövetkező zavarokat, még a múlt ősszel elhagyta Cuneot és demissióját vette ki önként, s vissza lépett mint őrmester ismét a legiohoz, honnan most végleg elbocsátását vette. Engemet, sajnos, emigratiói helyzetemben felkeresett azon elhatározottsággal, hogy egyenesen magyar földre megyen, mégpedig Pestre, hol megtelepülését óhajtja, ki — gondolom — 18 napok múlva meg is érkezendik. Tehát, kedves barátom!, kérlek ezen fiatal, de becsületes magyart, 49-beli éremkoszorúval díszített honvéd főhadnagyot, józan jellemű fiatal embert, s mint aki minden lételit, földi boldogságát csakis a haza szent ügyéért áldozta fel, ki még az idegen csákok által erkölcsében és szellemében meg nem töretett, karolj fel, s szerető baráti kebellet kérlek, nyújts néki mindenekben baráti segéd kezet teljes tehetséged szerént. Légy honvéd tiszt barátja, az életpályán családi atya, egy élhető állásra nézti útmutatója, egyszóval földi boldogítója, melyet kieszközölni csak téged, mint legkedvesebb barátomat látok képesnek, melyért addig is míg rövid időn látnók egymást, fogadd baráti jobbot és hálaomat. Majd Vas barátom többekben felvilágosít az itteni létünket érdeklőkről.

Szegény helyzetemet ebből is gyaníthatod, hogy anyyim sincs, mivel e levelet bérmentesítsem, melyet a legjobb akarattal sem tehetek, tehát bocsáss meg. Azért ne neheztelj, hogy nem írtam eddig, úgy hiszem ez elég az egész időre. Majd személyesen még többet.

Most, levelem bezártával baráti óhajomat ismételve, fogadd forrón tisztelt családdal együtt forró baráti tiszteletemet. Kívánom, hogy Isten tartson szeretett családot és barátaid, úgy a haza számára; adjon neked minden kitelhető földi boldogságot, hosszú, egészséggel teljes boldog életet, családdban csalhatatlan örömet, egyszóval: teljesüljenek minden józan óhajaid. Kívánja családjával együtt legjobb

barátod

Horváth Károly
honvéd százados.

Mondd forró tiszta szívből eredet üdvözetemet gróf Csáky Aladárnak, Sarkadi Istvánnak és családjának, Gyüsü Józsefnek, Horváth Gustinak, Tóth Geonnak, Krantzelbauer Jánosnak, a száz esztendőes veres borárust a Josefvárosban családjával együtt, a Pökkmestert Pieschel, Szathmári és Clementisz ezredes úréknak, nemkülönben Bergtoldné asszonyságot férjével együtt. Egyszóval minden jóbarátaim éljenek. Kívánja

Horváth
és nője, fia.

Úgy nemkülönben tisztelem Fliessen honvéd főhadnagy urat a Városi ligetben volt borárust, szinte Bethlen gróf⁸⁷ urat.

Ha levelet írsz, címezd:

All
Signore Capitano
Horváth Carlo
accantonato in

Alessandria
in Piemonte

87 A szó áthúzva.